

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΜΕΤΕΡΝΩΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΟΛΟΓΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΣΤΗ ΜΝΗΜΗ

ΔΗΜΗΤΡΗ Α. ΓΛΗΝΟΥ

ΜΕΛΕΤΕΣ ΓΙΑ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ
ΚΑΙ ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΤΟΥ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Ο ΓΛΗΝΟΣ ΣΑΝ ΠΕΝΝΑ

«Ἡ ἔκφραση τῶν στοχασμῶν καὶ τῶν συναισθημάτων, γὰρ νὰ φέρει τὸ ἐπιδιωκόμενον κοινωνικὸ ἀποτέλεσμα, πρέπει νὰ βρεῖ τὴν πιὸ κατάλληλη μορφή. Αὐτὴ ἢ ἀντιστοιχία μορφῆς καὶ περιεχομένου ἀποτελεῖ τὴν προϋπόθεση τῆς ἐπιτυχίας τοῦ σκοποῦ, τῆ δημιουργία συγκίνησης ἢ τῆ γένεση στοχασμῶν στὸν ἀναγνώστη».

(Δ. ΓΛΗΝΟΣ, Ὁδηγὸς στὴ μόρφωση. Πῶς νὰ γράφουμε).

Ο Γληνὸς σὰν πέννα, σὰ στυλίστας. Πιὸ σωστὴ θὰ ἦταν ἡ διπλὴ ἔρευνα τῶν ἐκφραστικῶν μέσων τοῦ Γληνοῦ, γραπτῶν καὶ προφορικῶν. Πολὺ περισσότερο, ποὺ ὁ «γραπτὸς λόγος» τοῦ Γληνοῦ δὲν εἶνε πολὺ συχνὰ παρὰ «προφορικὸς» (εἰσηγητικὲς ἐκθέσεις, μαθήματα, ὁμιλίαι, διαλέξεις, συζητητικὲς πολεμικὲς, πανηγυρικοὶ, πολιτικοὶ, κοινοβουλευτικοὶ, κόμματικοὶ λόγοι κλπ.), ποὺ ἀποκρυσταλλώνονταν, πρὶν ἢ κατόπι, σὲ ἔντυπο δημοσίευμα (σὲ ἔφημερίδες, περιοδικὰ, φυλλάδια, βιβλία). Αὐτὴ ἡ συζυγία γραπτῶν καὶ προφορικῶν λόγων ἦταν τόσο ζυμωμένη μὲ δλόκληρη τὴ δράση τοῦ Γληνοῦ, ὥστε καὶ σὲ κεῖνα τὰ ἔργα, ποὺ δὲ γράφτηκαν γὰρ νὰ ἐκφωνηθοῦν ἀλλὰ μόνο γὰρ νὰ διαβαστοῦν, ὁ συγγραφέας σὰ νὰ μὴν εἶχε ἀπέναντί του τὸν ἀναγνώστη ἀλλὰ τὸν ἀκροατὴ — ἀκόμα περισσότερο, τὸ διαλεκτικὸ συζητητή. Ὁ Γληνὸς κρατώντας τὴν πέννα τοῦ ἀρθρογράφου, τοῦ δημοσιολόγου, τὸν ἐπιστήμονα ἔρευνητή, τοῦ πολέμιστε, τοῦ κοινωνιολόγου, ἀκόμα τοῦ φιλόσοφου, σὲ κοιτάει ὀλοῖσια στὰ μάτια. Νὰ γιατί ὁ γραπτὸς του λόγος μόνο σὲ στενότατη συνάφεια μὲ τὸν προφορικὸ του λόγος μπορεῖ νὰ ἐρευνηθεῖ. Καὶ νὰ γιατί, κατὰ δυστυχία μου, ἡ μελέτη μου αὕτη εἶνε λειψή. Γιατί, σὰν ἀναγνώστῃς μποροῦσα νὰ ρθῶ στὴν πιὸ στενὴ ἐπαφὴ μὲ τὸ πλούσιο καὶ πολύπτυχο ἔργο τοῦ Γληνοῦ. Ἀλλὰ ἀκροατῆς τοῦ Γληνοῦ δὲν εἶχα τὴν τύχη νὰ ὑπάρξω.

Ὅσο κι ἂν φαίνεται περίεργο, δὲν εἶχα εὐκαιρία νὰ ἀκούσω τὸ Γληνὸ ἐκτὸς ἀπὸ μιὰ φορά. Οἱ μόνιμα ἀνώμαλες πολιτικὲς συνθῆκες τῆς χώρας μας γὰρ ὄσους πῆραν ἐνεργὸ μέρος στὸ ἐπαναστατικὸ κοινωνικὸ κίνημα, ἐπέβαλαν «ζωὴ περιθωρίου» καὶ ἀπόσταση ἀπὸ τὴν ἀνοικτὴ, «νόμιμη» πνευματικὴ ζωὴ τοῦ τόπου. Εἶδα τὸ Δημήτρη Γληνὸ σὲ μιὰ διάλεξη ἐνὸς «θεατρολόγου» ἐδῶ

καὶ δεκαοχτῶ χρόνια. Ἔχασα τὴ διάλεξη (ποὺ ἦταν καὶ ἀσήμαντη) γιὰτὶ πρό-
σεξα πολὺ τὸ Γληνὸ, ποὺ ἤμουνα τότε ἀναγνώστης του. Πολὺ ἀργότερα
εἶχα τὴ μοναδικὴ εὐκαιρία (ποὺ εἶχαν ἄλλες δυὸ δωδεκάδες κομματικοὶ μου
σύντροφοι) νὰ ἀκούσω τὸ λόγο τοῦ Γληνοῦ στὴν πανελλαδικὴ συνδιάσκεψη
τοῦ Κομμουνιστικοῦ κόμματος τῆς Ἑλλάδας (Δεκέμβρης 1942). Ἦταν τὸ
πρῶτο καὶ τελευταῖο πανελλαδικὸ κομματικὸ σῶμα ὅπου ὁ ἐξαιρετικὸς αὐτὸς
σύντροφός μας εἶχε πάρει μέρος. Καὶ ὁ παρθενικὸς του (ὅπως μοῦ τὸν χα-
ρακτήρισε) καθ'αυτὸ κομματικὸς λόγος ἦταν καὶ ὁ κύκνειός του. Γιατὶ ὁ
Γληνός, ὁ «Ὁρέστης» τῆς παρανομίας, ποὺ εἶχε ὀριστεῖ εἰσηγητῆς στὴν 10ῃ
ὀλομέλεια τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ ΚΚΕ (Γενάρης 1944) εἶχε πεθά-
νει λίγες μέρες πρὶν τὴν ὀλομέλεια ἐκείνη καὶ ἄφησε μόνο τὸ σχεδιάγραμμα
τῆς εἰσήγησός του¹.

Ἐκεῖνος ὁ «παρθενικὸς» κομματικὸς του λόγος θὰ μείνει ἀξέχαστος
στοὺς συντρόφους ποὺ τὸν ἄκουσαν. Προσπαθοῦσε νὰ εἶνε ὅ,τι καὶ οἱ λόγοι
τῶν ἄλλων συντρόφων: ἀπλός, συγκεκριμένος, θεμελιωμένος ἀπάνω στὴν
ἀπόλυτὴ σκοπιμότητα τοῦ θέματος, προσαρμοσμένος στὴ δικτατορία τῆς
κλειψύδρας τοῦ αὐστηρότατου προεδρείου, λιτός, νοηματικὰ «ὑπηρεσιακός».
Χωρὶς ἀμφιβολία τὰ κατάφερε. Ἀλλὰ πήδησαν ὀρμητικὰ μέσα στὸ λόγο του
τὰ πάμπλουτα ἐκφραστικὰ μέσα τῆς προσωπικότητάς του. Ἡ ἴδια του ἢ
προσωπικὴ ἐμφάνιση, ἢ ἐλκυστικὴ σὲ μέταλλο καὶ ἀρμονικὴ φωνή του, μὲ
τὸ ρυάκι τῆς πλούσιας γλώσσας του, ἢ διαύγεια τῶν νοημάτων του, τὸ ἐλα-
φρὸ καὶ αὐθόρμητο χιοῦμορ του, τὸ τσιμέντο τῶν ἐπιχειρημάτων του, τὰ
στέρεα συμπεράσματά του, ὀλόκληρη ἢ ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ λόγου του (ὁ πρό-
λογος ποὺ αἰχμαλώτιζε τὸ ἐνδιαφέρον, τὸ «ψητὸ» τοῦ κυρίου θέματός του
καὶ ὁ λιτὸς ἀλλὰ ἀποτελεσματικὸς σὲ στερέωση συμπερασμάτων ἐπίλογος),
ἔκαναν βαθιὰ ἐντύπωση στοὺς ἀκροατῆς του. Καὶ οἱ ἀκροατῆς του αὐτοὶ
ἦταν ὅ,τι καλύτερο εἶχε τότε τὸ ΚΚΕ στὸ διπλὸν ἀγῶνα του, ἐθνικὸ καὶ
κοινωνικό.

Τὰ τρεῖα βράδια, ὡς ποὺ νὰ τελειώσει ἡ συνδιάσκεψη, τὰ πέρασα στὸ
ἴδιο δωμάτιο μὲ τὸ Γληνὸ. Τοῦ εἶχαμε δύοσε τὸ μοναδικὸ ντιβάνι. Ἐμεῖς
οἱ ἄλλοι (καμμιά ντουζίνα) εἶχαμε κοιμηθεῖ στὸ πάτωμα καὶ στὸ ἄλλο δω-
μάτιο οἱ ὑπόλοιποι. Μίλησα πολὺ μὲ τὸ Γληνὸ τὰ βράδια αὐτὰ πρὶν ὁ «ὑπεύ-
θυνος» μᾶς ἐπιβάλλει ὄλους σιωπῆ. Μιλῆσαμε γιὰ τὰ προβλήματα τοῦ νεοελ-
ληνικοῦ πολιτισμοῦ. Καὶ ὁ ἀτομικὸς «προφορικὸς λόγος» του, ἢ ἀπλῆ αὐτὴ
φιλικὴ κουβέντα του, πάνω σὲ θέματα ἀγαπημένα του, εἶχε—ὅσο βέβαια
σηκώνει ἢ «κουβέντα»—τὰ ἴδια χαρακτηριστικὰ τοῦ «δημόσιου» λόγου του.
Ἦ συζήτηση μαζί του ἀνοιγε ὀρίζοντες. Τὸ κάθε θέμα ἀνοιγόταν ἀμέσως
σὲ πλάτος, σὲ βάθος, σὲ μᾶκος. «Κόβαμε» τὸ θέμα γελώντας. Συμφωνή-

1. Βλ. «Τὸ τελευταῖο κείμενο τοῦ Γληνοῦ» στὸ βιβλίον του «Τὰ σημερινὰ προ-
βλήματα τοῦ ἑλληνισμοῦ», Β' ἐκδοση, «Τὰ Νέα Βιβλία» Α.Ε., Ἀθήνα, 1945, σ. 36-38.

σαμε ὅτι στὸ μέλλον «θὰ τὰ ποῦμε» λεπτομερῶς. Θὰ ποῦμε γιὰ τὶς ρίζες τοῦ νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ στὸ δέκατο ἔβδομο καὶ δέκατο ὄγδοο αἰῶνα. Γιὰ τὴ νεοελληνικὴ «ἀναγέννηση». Γιὰ τὸ δράμα τοῦ γλωσσικοῦ προβλήματος. Γιὰ τὴ νεοελληνικὴ λογοτεχνία....

Ἄλλὰ δὲν τὰ εἶπαμε ποτέ. Σὲ λίγες μέρες ἔφυγα γιὰ τὴ Θεσσαλία κομματικὸς ὀργανωτὴς καὶ ἀντάρτης. Ὅταν, ὕστερα ἀπὸ ἓνα χρόνο, κατέβηκα ἀπὰ τὰ βουνὰ γιὰ τὴ 10ῃ ὀλομέλεια, ὁ Γληνὸς δὲ ζοῦσε πιά. Ἡ ὀλομέλεια ἔγινε στὸ ἴδιο σπίτι, ποὺ δὲν εἶχε «καεῖ» μέσα σὲ νείνη τὴ φοβερὴ ἀθηναϊκὴ παρανομία τοῦ 1943. Κοιμήθηκα πάλι στὸ πάτωμα, στὸ ἴδιο δωμάτιο. Τὸ ντιβάνι τοῦ Γληνοῦ ἦταν ἄδειο. Πλάϊ μου ἔλειπε ἀκόμα ἓνας σύντροφός μου, ποὺ τὸν εἶχαν ντουφεκίσει στὴν Πάτρα οἱ γερμανοί. Ἀπὸ τὸ πλαϊνὸ δωμάτιο ἔλειπε ἄλλος ἓνας ποὺ τὸν εἶχαν ντουφεκίσει στὸν Πειραιᾶ (λίγο μετὰ τὴν ὀλομέλεια ντουφεκίσαν ἓναν ἀκόμα, στὴ Θεσσαλονίκη, οἱ γερμανοί).

Αὐτὲς οἱ ἀπουσίες ἦταν ὀλοτέλα «φυσικὲς». Ἄλλωστε, κάτω στὸ δρόμο, στοῦ Κουκάκη, τὶς μέρες καὶ τὶς νύχτες ποὺ κάναμε τὴν ὀλομέλεια τὸ Γενάρη τοῦ 44, χτυπιοῦνταν συνέχεια οἱ ἀθηναῖοι ἔλασῖτες μὲ τοὺς τσολιάδες τοῦ Ράλλη. Μιὰ ἔστω καὶ τυχαία ἔρευνα στὰ τόσο συνηθισμένα μπλόκα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, θὰ εἶχε αὐτονόητες συνέπειες. Ὡστόσο δὲν μποροῦσε, τὰ τρία βράδια τῆς ὀλομέλειας, νὰ κοιτάξω τὴ γωνιὰ μὲ τὸ ἄδειο ντιβάνι χωρὶς νὰ σφίξει ἡ καρδιά μου. Εἶπα στὸ σύντροφο ποὺ πλάγιαζε πλάϊ μου: «Εἶνε μεγάλη ἡ ζημιὰ ποὺ πάθαμε μὲ τὸ θάνατο τοῦ Γληνοῦ». Ὁ σύντροφός μου ἀπάντησε σκεπτικᾶ: «νὰ ζοῦσε τουλάχιστον ὡς τὴ λευτεριά....»

Ὁ μοναδικὸς λόγος τοῦ Γληνοῦ, ποὺ ἄκουσα καὶ οἱ μοναδικὲς ἐκεῖνες συνομιλίες, ποὺ εἶχα μαζύ του, ζωντάνευαν διαρκῶς μέσα μου ὅταν, τούτους τοὺς τελευταίους μῆνες, καταπιάστηκα μὲ τὰ γραπτὰ τοῦ Γληνοῦ. Ἄλλα τὰ εἶχα διαβάσει φρέσκα σὰ μαθητῆς, ἄλλα σὰ φοιτητῆς, ἄλλα, ἀργότερα, στὸ ἐξωτερικὸ ἢ στὴν ἐξορία καὶ ἄλλα στὰ χρόνια τῆς κατοχῆς. Τώρα μποροῦσα ν' ἀσχοληθῶ μὲ ἀρκετὰ ἀπὸ τὰ ἀντιπροσωπευτικὰ ἔργα του σὰ σύνολο καὶ νὰ γνωριστῶ συστηματικότερα μὲ τὴν προσωπικότητα τοῦ μεγάλου στοχαστῆ. Πλάϊ στὴν ἔρευνα τῆς ἰδεολογικῆς του διαδρομῆς παρακολουθοῦσα καὶ μελετοῦσα, ἀκόμα καὶ χωρὶς νὰ θέλω, τὴ διαδρομὴ τῆς χρήσης τῶν ἐκφραστικῶν του μέσων στὸ γραπτὸ του λόγο.

Εἶνε γνωστὸ ὅτι—ἐκτὸς ἀπὸ μιὰ-δυὸ ἐξαιρέσεις—ὁ Γληνὸς δὲν ἀσχολήθηκε μὲ τὴν τέχνη, τὸν «ἐντεχνο γραπτὸ λόγο», κανενὸς εἴδους. Ἄλλὰ ἡ πέννα του ἀσκήθηκε καὶ ἔλαμψε σὲ ὅλα σχεδὸν τὰ εἶδη τοῦ ἀπλοῦ πεζοῦ λόγου. Ἀπὸ τὴ φιλοσοφικὴ πραγματεία καὶ τὸ ἐπιστημονικὸ σύγγραμμα, ἐγχειρίδιο, μελέτη ἢ ἀνακοίνωση ὡς τοὺς πανηγυρικοὺς ἢ πολιτικοὺς λόγους, τὶς διαλέξεις καὶ τὰ μαθήματα, τὰ δημοσιογραφικὰ ἀρθρα, τὶς πολεμικὲς, τὰ κηρύγματα, τὶς ἐπιστολὲς καὶ τὶς ἐκλαϊκευτικὲς μελέτες ἢ ἀρθρα.

«Τὸ μνημεῖο τοῦ λόγου πρέπει νὰ μιλήσει μόνο του», λέει κάπου ὁ Γλη-

νός. Καὶ πραγματικά, τὰ δικά του πολυποίκιλα γραφτὰ εἶνε μ ν η μ ε ἰ α τ ο ὕ λ ό γ ο υ καὶ μιλοῦνε μόνα τους. Ὁ ἴδιος («Πῶς νὰ γράφουμε») καθορίζει μερικοὺς ὄ ρ ο υ ς γιὰ τὴ δημιουργία ἔργου τοῦ γραφτοῦ λόγου: α) ὑπαρξὴ πλούσιου ἐσωτερικοῦ κόσμου, πείρας· β) ἀφορμὴ γιὰ τὴν ἐκδήλωση ἢ ἀποκρυστάλλωση ἐσωτερικοῦ κόσμου—ἐμπνευση. Πηγὴ ἐρεθισμοῦ γιὰ ἐμπνευση εἶνε ἡ φύση καὶ ἡ κοινωνικὴ ζωὴ («τὸ εἶδος τοῦ ἐρεθισμοῦ ἐξαρτημένο ἀπὸ τὸ περιβάλλον—τόπος καὶ καιρὸς»)· γ) σκοπός, ποὺ προβάλλεται πάντα στὴ συνείδηση καὶ συνοδεύει τὴ δημιουργία τοῦ ἔργου (ὁ ἀναγνώστης ἐνσωματώνει τὸν ἀντικειμενικὸ σκοπὸ)· δ) ὑπόθεση, θέμα, περιεχόμενο, ὁλότελα ἐξαρτημένα ἀπὸ τὴν ἐποχὴ, τὸ κοινωνικὸ περιβάλλον («καὶ τὸ ἱστορικὸ θέμα ἔκφραση τῆς σημερινῆς ἐποχῆς») καὶ ε) μορφή, «ὁ καλύτερος τρόπος τῆς ἔκφρασης, τῆς ἀποκρυστάλλωσης τοῦ ἐσωτερικοῦ μας κόσμου, ἀνάλογα μὲ τὸ σκοπὸ καὶ τὸ θέμα». (Ἡ μορφή ἔχει ἄμεση σχέση μὲ τὸ περιεχόμενο. «Τὸ ὄν κανονίζει τὸ δέον». Σημασία τῆς μορφῆς γιὰ τὴν ἐπιτυχία τοῦ σκοποῦ. Ξεχωριστὴ ἢ σημασία τῆς μορφῆς στὸν ἐντεχνολόγο. Τεχνοτροπία καὶ ἀλλαγές της ἀπὸ λόγους κυρίως κοινωνικοῦς. Ἀτομικὸ στυλ—ῦφος).

Ὁ Γληνὸς στὰ γραφτὰ του ἐκπλήρωνε αὐτοὺς τοὺς «ὄρους» καὶ συχνὰ σὲ βαθμὸ ἰδεώδη. Σὲ ὅλα τὰ εἶδη τοῦ πεζοῦ λόγου, ποὺ καταπιάστηκε, ἀναδείχτηκε σὲ ἐξαιρετικὸ σ τ υ λ ί σ τ α καὶ πηγὴ μελέτης γιὰ ὄσους θέλουν νὰ δοῦν σὲ τί βαθμὸ μορφικῆς πληρότητας μπορεῖ νὰ φτάσει ὁ αὐστηρὸς ἀλλὰ ὀλοζώντανος πεζὸς λόγος. Καὶ ἀρκεῖ μιὰ ἀπλῆ γνωριμία μὲ τὰ γραφτὰ τοῦ Γληνοῦ γιὰ νὰ βεβαιωθεῖ κανένας ὅτι ὁ ἴδιος ἐκπλήρωνε ὅλους τοὺς «ὄρους». Ὅταν κατέβαινε ἀπὸ τὴ Γερμανία θερμοῦ μαχητῆς στὸν ἐπιστημονικὸ στίβο εἶχε κίβλας πείρα συσσωρευμένη κ' ἕναν πολὺ πλούσιον ἐσωτερικὸν κόσμον. Μεγαλύτερη πείρα καὶ πλουσιότερον κόσμον εἶχε ἀργότερα ὅταν καταπιάστηκε μὲ φιλοσοφικὸν κύκλον θεμάτων. Πολὺ ἀργότερα, ἡ πικρὴ ἐμπειρία τῆς ζωῆς ἀπὸ τὴν πέτρα τοῦ Σισύφου, ποὺ κυλοῦσε μὲ κόπον καὶ μὲ πόνον μέσα σὲ τὴν ἀσφυχτικὴν καὶ στενόκαρδον συνθήκην τοῦ «ρωμέϊκου» τῶν μουχλιασμένων τζακιῶν καὶ τῶν ἀνάξιων ἀστῶν, τὸν ὀδήγησε νὰ βάλῃ ἄξονα τῆς δημιουργικῆς του προσπάθειας τὴν πολιτικὴν. Ἡ πέννα του εἶχε ἀσχοληθεῖ μὲ καινούριον κύκλον προβλημάτων καὶ θεμάτων. Ἀλλὰ τότε ὁ «ἐσωτερικὸς κόσμος» του ἦταν ὄχι πλούσιος ἀλλὰ πάμπλουτος. Ἡ θερμότης του καρδιὰ βρισκόταν σὲ πλήρη ἀρμονία καὶ ἀντιστοιχία μὲ τὸ γερὰ ἀρωματωμένο μυαλὸν του.

Χωρὶς «ἐμπνευση» (τουλάχιστον ὅπως τὴν καθόριζε ὁ ἴδιος «ἀφορμὴ γιὰ τὴν ἀποκρυστάλλωση ἐσωτερικοῦ κόσμου»), χωρὶς «πηγὴ ἐρεθισμῶν» ἀπὸ τὴν κοινωνικὴν ζωὴν, χωρὶς κ έ φ ι, ὁ Γληνὸς δὲν ἔγραφε ποτέ. Ὅπως δὲν ἔγραφε καὶ χωρὶς συγκεκριμένον σκοπὸν, ἐνσωματωμένον στὸν ἀναγνώστην του, ποὺ γράφει πάντα ἔτσι σὰν νὰ τὸν ἔχει ζωντανὸν μπροστὰ του καὶ τοῦ ξηγᾷ τὰ νοήματά του «διὰ ζώσης». Ὅ λ α τὰ θέματα, ἐξάλλου, τοῦ

Γληνοῦ εἶνε ἀπόλυτα ἐξαρτημένα ἀπὸ τὶς πρακτικῆς, συγκεκριμένους ἀνάγκης τῆς ἐποχῆς του, ἀπὸ τὸ κοινωνικὸ του περιβάλλον. Ἀπάνω σ' αὐτὲς ὅλες τὶς προϋποθέσεις ὁ Γληνὸς ἔχτισε τὸ γραπτὸ του ἔργο. Κι ἂν τὸ ἔχτισε μ' ἓνα μοναδικό, δικό του σ τ ὺ λ στὴν ἐξωτερικὴ μορφή, βρίσκεται σὲ ἀπόλυτη ἄρμονία αὐτὸ τὸ στὺλ μὲ τὸ περιεχόμενον (σὰ σύνολο καὶ κατὰ μέρος) τοῦ ἔργου του. Καὶ εἶνε μὲ κόπο, μὲ τέχνη, μὲ συστηματικὴ καὶ ἀτέλειωτη προσπάθεια, ὡς τὶς τελευταῖες μέρες τῆς τόσο γόνιμης ζωῆς του, πού δ ο ὕ λ ε ψ ε αὐτὰ τὰ ἐκφραστικὰ του μέσα, τὸ στὺλ του. Μὲ τόσον κόπο καὶ μὲ τόση τέχνη, ὅσο καὶ ὁ «γύφτος τὸ σίδερο στὸ ἀμμόνι» (Μαξιμ Γκόρκι).

Γιὰ νὰ διαμορφώσει τὸ γραπτὸ ὕφος του (ὅπως ἄλλωστε καὶ τὸ προφορικὸ) ὁ Γληνὸς εἶχε ὅλα τὰ ἀτοῦ στὰ χέρια του. Ἡ γερὴ του μορφωτικὴ συγκρότηση, ἡ στέρεη θεμελίωση ὁλόκληρης τῆς πνευματικῆς του ζωῆς, κλασικὴ ἀνθρωπιστικὴ καὶ συγχρονισμένη εὐρωπαϊκὴ, ἡ ἀφθονία τῶν ἰ δ ε ὦ ν καὶ τὸ πηγαῖο πλῆθος τῶν σ τ ο χ α σ μ ὶ ν, εἰσορροῦσαν αὐθόρμητα μέσα στὸ λόγο του, γραπτὸ ἢ προφορικὸ. Ὅποιος ἄκουσε ἰδιωτικὴ συνομιλία τοῦ Γληνοῦ γιὰ πνευματικὰ θέματα καταλάβαινε πὼς μπορούσε νὰ γεμίσει σελίδες «ἄκοπα» πάνω στὰ θέματα πού καταπιανόταν. Ὁ Γληνὸς ζ ο ὕ σ ε τὰ θέματά του, τὰ βιάθαινε, τὰ πλάθαινε, τὰ ὄξυνε μέσα στὸ μυαλό του συνεχῶς, χρόνο μὲ τὸ χρόνο, δεκαετία μὲ δεκαετία. Κ' ἔτσι, ὅταν οἱ ἐξωτερικὲς συνθήκες τοῦ ἔδιναν τὴν ἀφορμὴ, τὸν «ἐρεθισμό», νὰ πιάσει τὴν πέννα, δὲν εἶχε ἀνάγκη νὰ βιάσει τὸ μυαλό του, νὰ «προσπαθήσει». Ὁ ἐσωτερικὸς του κόσμος (δημιούργημα μιᾶς ἐπίμονης συστηματικῆς καὶ βασανιστικῆς πνευματικῆς ἀλλὰ καὶ ψυχικῆς ἐπεξεργασίας), ξεχειλίσει καὶ ἔδινε ἀφθονη «πρώτη ὕλη» στὴν πέννα του.

Ἀλλὰ καὶ τὸ δεύτερο ἀτοῦ πού διέθετε ὁ Γληνὸς γιὰ νὰ διαμορφώσει τὸ ὕφος του ἦταν ἐξαιρετικῆς σημασίας: ἡ γ λ ὡ σ σ α. Ὁ πηλὸς πού μ' αὐτὸν τὸ θέμα μπορεῖ νὰ γίνῃ ἐλκυστικὸ παλάτι ἢ ἀντιπαθητικὴ χαμοκέλα. Ὁ Γληνὸς ἦταν σ' αὐτὸ προνομιούχος. Δὲν ξαίρω ὡς ποῖο βαθμὸ τὸ χρωστάει σὲ γεννημένο ταλέντο. Ἀλλὰ εἶχε σ π ο υ δ ἄ σ ε ι τὴ γλώσσα τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ ὅσο λίγοι. Ἀπὸ τὶς πιὸ βαθειῆς ἀρχαιοελληνικῆς ρίζες τῆς ὡς τὰ σύγχρονα ἰδιώματα καὶ τὴν «ἀργκό». Τὸ λεξιλόγιό του τῆς δημοτικῆς ἦταν ἀπέραντο ἀλλὰ καὶ πολύτιμη ἢ δυνατότητά του, χάρις στὴ στέρεη γνώση του τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς καθαρεύουσας, νὰ πλουτίζει τὴ δημοτικὴ μὲ ἀπαραίτητους ὄρους καὶ λέξεις πού τῆς ἔλειπαν, ἰδίως γιὰ βαρύτερα πνευματικὰ κείμενα. Τὸ γλωσσικὸ του ἐνστικτο ἦταν βαθύ. Καὶ ἔτσι πὼς ἦταν πάντα δεμένος μὲ τὴν ζωὴ καὶ τὴν δράση, τοῦ ἦταν ἀδύνατο (ἀφύσικο) νὰ προσχωρήσει (καὶ χρησιμοποιήσει στὴν πράξη) σὲ τύπους τ ε χ ν η τ ο ὕ ς. Ὅσο κι ἂν ἤξαιρε πὼς οἱ τύποι αὐτοὶ «θα» ἦταν ζωντανοὶ (φυσικοὶ) «ἂν» ἢ ἐλληνικὴ γλώσσα ἔδω καὶ τριακόσια ἢ διακόσια ἢ καὶ ἑκατὸ χρόνια εἶχε πάρει ἄλλη ἱστορικὴ διαδρομὴ μὲ μονοπώλιε τῆς φυσικῆς (δημοτικῆς)

γλώσσας τοῦ λαοῦ. «Γράφετε, ὅπως μιλάτε», ἦταν ἡ συμβουλή του. Καί, ὅσο εἶνε αὐτὸ δυνατὸ μέσα στὸ νεοελληνικὸ γλωσσικὸ πολυμορφισμό μας, κρατοῦσε ὁ ἴδιος τὴ γραμμὴ αὐτή. Τὸ λεξιλόγιό του ἦταν τόσο πλούσιο καὶ ἡ σιγουριά του στὸ τυπικὸ καὶ τὸ συντακτικὸ τῆς γλώσσας ἴση, ὥστε μποροῦσε νὰ μανουβράρει μὲ ἐξαιρετικὴ ἄνεση ὄχι μόνο στὸ διάλεγμα τῆς κατάλληλης λέξης, στὴν ἀκριβολογία καὶ κυριολεξία, ἀλλὰ καὶ στὸ σμίλημα τῆς φράσης καὶ στὸ σύνολο τῆς γλωσσικῆς ἀρχιτεκτονικῆς συγκρότησης τοῦ κάθε ἔργου του, πάντα εἰδικεμένου σύμφωνα μὲ τὸ σκοπὸ. Καὶ ἡ συμβολὴ τοῦ Γληνοῦ στὴ διαμόρφωση δημοτικῆς ἐπιστημονικῆς καὶ φιλοσοφικῆς γλώσσας εἶνε ἀνεκτίμητη.

Μὲ τέτια «πρῶτη ὕλη» σὰν τὸν πλούσιο πνευματικὸ καὶ ψυχικὸ ἐξοπλισμὸ τοῦ Γληνοῦ καὶ μὲ τέτιο συνδετικὸ πηλό, τὴν πηγαία καὶ σπουδασμένη ταυτόχρονα γλώσσα του, ὁ συγγραφέας Γληνὸς προχωράει στὴν καθ'αυτὸ διαμόρφωση τῆς «πέννας» του, τοῦ προσωπικοῦ του ὕφους. Βέβαια τὸ ὕφος εἶνε ὁ ἄνθρωπος. Καὶ τὸ ὕφος τοῦ Γληνοῦ εἶνε ὁ Γληνὸς ἀτόφιος. Καὶ ὅπως ὀλόκληρη ἡ ζωὴ τοῦ διαλεχτοῦ αὐτοῦ ἀνθρώπου εἶνε σὰν ἓνα ἔργο τέχνης, ἔργο συστηματικῆς προσπάθειας καὶ τέχνης εἶνε καὶ τὸ ὕφος του.

Μιλοῦν ὅλοι ὅσοι τὸν γνώρισαν, γιὰ τὴν ὀλύμπια γαλήνη τοῦ Γληνοῦ, πού ὑπῆρξε ἓνα βασικὸ στοιχεῖο τοῦ χαρακτήρα του. Ὁλύμπια γαλήνη διέπει καὶ τὸ γραπτὸ του ἔργο, ἀκόμα καὶ στίς ὥρες τῆς πολεμικῆς φουρτούνας τοῦ κειμένου του, στὴν ἀποκορύφωση τοῦ φλογεροῦ του κηρύγματος, ἢ στὸ παιχνίδισμα τοῦ σατιρικοῦ του γυμνάσματος.

Ἀηδίαζε καὶ μισοῦσε τὸ βερμπαλισμὸ, τὶς παρόλες, τὶς «παπαρδέλες» ὅπως τὶς ἔλεγε (στὰ τελευταῖα χρόνια ἡ λέξις «μποῦρδες» πάει νὰ γίνῃ ὁ τεχνικὸς ὄρος τῆς ἀερολογίας καὶ ἀερογραφίας). Δὲν ὑπάρχει οὔτε μιὰ φράση σὲ ὄλο τὸ τόσο πολὺ καὶ πολύτροπο ἔργο του πού νὰ μπορεῖ νὰ καθήσῃ στὸ ἐδώλιο τοῦ βερμπαλισμοῦ. «Δυὸ καὶ δυὸ κάνουν τέσσερα», ἔλεγε ὁ Γληνὸς διδάσκοντας γιὰ τὸ ὕφος τοῦ γραπτοῦ λόγου. Ἦξαιρε ὅτι οἱ «λέξεις, λέξεις, λέξεις» στέλνουν ἓνα κείμενο στὴν αἰωνιότητα—ἀλλὰ νεκρό!

Ἡ διαύγεια, ἡ καθαρότητα, τὸ «φῶς φανάρι», ἦταν ἓνα βασικότερο χαρακτηριστικὸ τοῦ ὕφους του. Ἡ σύγχυση, ἡ σκοτεινιά, ἡ ἀκατανοησία, ἡ στρουφνότητα ἦταν πράγματα ἄγνωστα γιὰ τὸ κείμενο τοῦ Γληνοῦ, ὅπως ἦταν ἄγνωστα γιὰ τὸ μυαλὸ καὶ γιὰ τὴν ψυχολογία του. Τὸ ταξίδι μέσα στὸ γραπτὸ πνευματικὸ του κόσμο (καὶ στὰ πιὸ δυσκολοχώνευτα φιλοσοφικά, δύστροπα ἀπὸ τὴ φύση τους, κείμενα) εἶνε ταξίδι κάτω

1. Γιὰ ὅσους θὰ κρίνουν παράξενη καὶ ἀφελῆ τὴν ὑπόμνηση τοῦ γεγονότος ὅτι ἓνας Γληνὸς κατεῖχε μὲ σιγουριά τὸ τυπικὸ καὶ τὴ σύνταξη τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας σημειώνουμε ὅτι οἱ μεγάλοι «ἑλληνολόγοι» δασκάλοι, ὁ Κόντος, ὁ Μιστριώτης, ὁ Χατζηδάκης, ἀκόμα καὶ ὁ Βερναρδάκης κλπ. κλπ., τὰ κατάφεραν μὲ ἐπιτυχία (καὶ μὲ ἀποδείξεις) νὰ βγάλουν ὁ ἓνας τὸν ἄλλον ἀγράμματο στὰ ἑλληνικά.

ἀπὸ αἴθριο γαλανὸ οὐρανό. Ἐν κουραζόσουνα, θὰ κουραζόσουνα μόνο ἀπὸ τὴν οὐσία τῶν νοημάτων ποὺ ἀπαιτοῦν ἀπαραίτητο μόχθο καὶ κατὰ χτησὴ πνευματικὴ, ἀλλὰ ποτὲ ἡ κούρασή σου δὲ θὰ προερχόταν ἀπὸ τὸ συγγραφέα. Στὸ ζήτημα τῆς διαύγειας ὁ Γληνὸς ὑπῆρξε ἕνας ἀπὸ τοὺς δυο-
τρεῖς μεγαλύτερους μαέστρους ποὺ γνώρισε ἡ νεοελληνικὴ διανόηση.

Ἡ εἰλικρίνεια, ἡ ἀλήθεια καὶ γενικότερα τὸ ἦθος, ἡ ἐντιμότητα καὶ ἡ μπέσα ὑπῆρξαν ἰδιότητες ζυμωμένες μὲ τὸ χαρακτήρα τοῦ Γληνοῦ. «Νὰ κάνεις τὴν ἀλήθεια θεμέλιο τῆς ζωῆς σου», γράφει σ' ἕνα γράμμα του. Τὸ ἕφος του ἀντανακλᾷ αὐτόματα καὶ αὐθόρμητα, φυσικὰ καὶ πηγαῖα ὅλες αὐτὲς τὶς ἰδιότητες. Κι αὐτὸ φαίνεται ἀκόμα καλύτερα σὲ κείμενα τὰ κείμενα, ποὺ ὁ Γληνὸς γιὰ λόγους σκοπιμότητος εἶχε ἀναγκαστεῖ νὰ γράψει στὴν καθαρεύουσα («Ἕνας ἀταφος νεκρός», «Οἱ χοῖροι ὑΐζουσιν, τὰ χοιρίδια κοῖζουσιν, οἱ ὄφεις ἰΐζουσιν»). Μέσα στὰ καλούπια αὐτῆς τῆς ψεύτικης καὶ «ἐκ γενετῆς» ἐπιτηδευμένης γλώσσας, λάμπουν καλύτερα οἱ ἀρετὲς τοῦ ἕφους τοῦ Γληνοῦ. Καὶ σὲ πρώτη γραμμὴ ἡ ἀλήθεια, ἡ εἰλικρίνεια καὶ ἡ φυσικότητα. Ἄλλὰ ὄχι λιγότερο καὶ ἡ εὐγένεια τοῦ ἕφους¹. Μπορεῖ νὰ ψάξει κανένας μὲ τὸν πιὸ κακόπιστο φακὸ δλόκληρο τὸ ἔργο τοῦ Γληνοῦ. Κάτι τὸ χυδαῖο εἶνε ἐντελῶς ἀγνωστο μέσα σ' αὐτό.

Ἡ λιτότητα, ἡ ἀπλότητα (τὸ «πραγματολογικὸ ἕφος»), ὑπῆρξαν τὸ κατ' ἐξοχὴν χάρισμα τοῦ ἕφους τοῦ Γληνοῦ—ὅπως καὶ τῆς ζωῆς του. Δὲν «φούσκωνε» ποτὲ τίποτα, δὲν παραστόλιζε τὸ κείμενό του, δὲν τὸ ἔκανε ποτὲ βαρὺ, μισοῦσε τὸ «σπουδαῖο» καὶ «ἐμβριθές» ἕφος. Τοῦ ἦταν ξένη ἡ φλυαρία καὶ ἡ χαλαρότητα. Ὁ σοβαρὸς τόνος καὶ ὁ σφιχτοδεμένος ἀρμός συνθέτουν τὴν φράση του. Καὶ ὅσο συχαινόταν τὰ καλούπια καὶ τὶς ἔτοιμες φράσεις, τὰ σχηματικὰ συμβατικὰ κατασκευάσματα, τόσο μπόρεσε μὲ ἐπιτυχία νὰ εἶνε πάντα ὀλοζώντανος, λαγαρός, παραστατικὸς, συγκεκριμένος καὶ εὐλύγιστος.

Διαθέτοντας ἕνα γεννημένο ταλέντο «πέννας» καὶ ἔχοντας καλλιεργήσει συνειδητὰ μὲ σύστημα καὶ συνέπεια τὶς ἀρετὲς τοῦ ἕφους του, ἐξοβελίζοντας ταυτόχρονα μὲ γνώση καὶ πείρα κάθε σχετικὸ ἐλάττωμα, ὁ Γληνὸς κατόρθωσε νὰ γίνῃ μεγάλος στυλίστας σὲ ὅλα τὰ εἶδη τοῦ πεζοῦ λόγου, ποὺ καταπιάστηκε. Τὸ κείμενό του εἶνε πάντα ἐλκυστικὸ, πολὺ συχνὰ σαγηνευτικὸ. Δίνει στὸν ἀναγνώστη (ὅπως καὶ στὸν ἀκροατὴ του σὰ ρήτορας ἢ συνομιλητῆς) ὄχι μόνο γνώση, ἐπιστήμη, κατανόηση, πειθῶ, «προσηλυτισμό», ἀλλὰ καὶ κάτι ποὺ δὲν εἶνε βέβαια ὑποχρεωτικὸ νὰ δώσει ὁ συγγραφέας ἢ ὁ ρήτορας : τὴν «ἀπόλαυση». Αὐτὸ ἐρχόταν σὺν ἕνα ἀπαραίτητο συνακόλουθο ἀποτέλεσμα ἀπὸ τὸ κείμενο ἢ τὸ λόγο τοῦ Γληνοῦ. Γιατὶ ὁ Γληνὸς (ἕνα σημαντικὸ κομμάτι τῆς προσωπικότητος τοῦ Γληνοῦ) ἦταν καλλιτέχνης, ὄχι μόνο

1. Γιὰ ὅσους θὰ παραξενευτοῦν γιὰ τὴν ἀναζητήση εὐγένειας ἢ χυδαιότητος ἕφους σὲ καθαρὸ ἐπιστημονικὸ π.χ. γλωσσολογικὸ ἢ φιλοσοφικὸ κείμενο, θυμίζουμε τὰ κατορθώματα ἕφους τῶν Κόντων, Μιστριώτηδων κλπ. μὲ τὰ «πονηρὰ καὶ κακοῦθη λεξίδια», δηλαδὴ τὶς γραμματικὰς προθέσεις!

έναν αισθητικά καλλιεργημένον άνθρωπον, ἀλλὰ αισθητικά προικισμένον. Ὁ «ποιητὴς» εἰσορμοῦσε μέσα στὸ κείμενό του, τόσο στὸ αὐστηρὰ ἐπιστημονικὸ καὶ φιλοσοφικὸ, ὅσο καὶ στὸ διεπόμενον ἀπὸ τὴν ἀπόλυτη ἀναγκαιότητα τοῦ σκοποῦ πολιτικὸ κείμενον. Ὁλόκληρες σελίδες ἀπὸ τοὺς «Μονόλογους τοῦ ἐρημίτη τῆς Σαντορίνης» — αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ ὑπότιτλος λέει πάρα πολλὰ — εἶνε περίπου λογοτεχνικὲς, λυρικές. Ὅπως ἄλλες σελίδες, στὸ ὁλόδροσο ἐκεῖνο «Οἱ χοῖροι ὑΐζουσιν κλπ.» εἶνε λογοτεχνικὰ σατιρικὰ ἀριστουργήματα.

Ὁ Γληνὸς δὲν ἐδίσταζε νὰ δώσει ἐλευθερία στὸ ὕφος του — πάντα μετὸ τρόπο φυσικὸ, εἰλικρινῆ καὶ ζεστό. Ὑπάρχουν σελίδες μετὰ μεγαλόπρεπο, πανηγυρικὸ ὕφος (τὸ «ὑψηλὸ ὕφος»). Ὑπάρχουν σελίδες μετὰ ὕφος χρωματισμένον καὶ «ἀνθηρὸν» — ἀλλὰ μετὰ πόση αἴσθησις τῆς ἀναλογίας καὶ τοῦ μέτρου! Δὲν τοῦ εἶνε ἄγνωστα καὶ «σχήματα λόγου» καὶ «εὐρήματα» — πάντα καλοβαλμένα μέσα εἰς τὴν διαδρομὴν τοῦ κειμένου, χωρὶς νὰ σοκάρουν καὶ νὰ σταματάει ὁ ἀναγνώστης. «Ὁ λόγος εἶνε ἓνα ἔργον τέχνης», ἔλεγε ὁ Γληνός. Καὶ ὅταν τὸν ρωτοῦσαν οἱ σύντροφοὶ τοῦ τῆς Ἀκροναυπλίας ἂν μποροῦν νὰ γράφουν ὅλοι, ἀπαντοῦσε: «Κάθε ἄνθρωπος πρέπει νὰ μπορεῖ νὰ ἐκφράζει σὲ κάθε περίστασις κατὰ τὸν καλύτερον τρόπο τὸν ἐσωτερικὸν τοῦ κόσμου». Καὶ ὅταν τὸν ρωτοῦσαν ἀκόμη: «σὲ τί ὕφος;», ἀπαντοῦσε: «ἄριστον ὕφος εἶνε τὸ ἀπλό, λιτό, φεγγερό, ρεαλιστικόν».

Ὁ ἴδιος ὑπῆρξε ἓνα ὑπέροχον παράδειγμα ἑνὸς τέτιου ὕφους. Καὶ ἂν ὁ πρόωρος θάνατος τοῦ Γληνοῦ στέρησε τὴ μαρξιστικὴν διανόησιν τῆς χώρας μας ἀπὸ ἓναν ἐξαιρετικὸν ἐπιστήμονα, φιλόσοφον καὶ πολιτικόν, τὴν στέρησε μαζὶ καὶ ἀπὸ ἓναν λαμπρὸν τεχνίτην τοῦ λόγου, προφορικῶν καὶ γραφῶν.

Τὶς σκέψεις ποὺ ἀπλώθηκαν παραπάνω γιὰ τὰ ἐκφραστικὰ μέσα τοῦ Γληνοῦ εἶνε σωστὸν νὰ τις πλαισιώσουν ὀρισμένα ἀποσπάσματα ἀπὸ μερικὰ κείμενά του. Θὰ ἦταν πολὺ εὐκόλον νὰ διαλεχτοῦν μερικὰ ἀριστουργηματικὰ τέτια ἀποσπάσματα σὲ κείνες τις σελίδες ὅπου ἀποκορυφώνεται ἡ συγγραφικὴ προσπάθεια τοῦ Γληνοῦ ἢ σὲ κείνες τις σελίδες ποὺ παίρνει ὀρμητικὸν παραμάζωμα. Οἱ πρόλογοι, ἡ ἀρχὴ τοῦ κάθε κειμένου, οἱ ἐπίλογοι, οἱ πολεμικὲς κλπ. θὰ μποροῦσαν νὰ δώσουν τέτιον ὕλικόν. Δὲν ἀκολούθησα αὐτὸ τὸ σύστημα τῆς ἐκλογῆς ἀλλὰ ἀντίθετον. Πῆρα ἀποσπάσματα σχεδὸν κατὰ τύχην ἀπὸ μερικὰ βιβλία. Δὲν ἄφησα οὔτε τὰ καθαρουσιάνικα κείμενά του. Ἔτσι μοῦ φαίνεται ὅτι βγαίνει καλύτερα ὁ «μέσος ὅρος» τοῦ ὕφους τοῦ Γληνοῦ, ἡ καθημερινὴ συγγραφικὴ του συμβολὴ — κι αὐτὸς ὁ μέσος ὅρος τοῦ ὕφους εἶνε τὸ μεγαλύτερον κατόρθωμα τοῦ Γληνοῦ. Γιατὶ ἡ γενικὴ στάθμην αὐτοῦ τοῦ μέσου ὅρου εἶνε ἐξαιρετικὰ ὑψηλὴ!

Ἄς ἀρχίσουμε ἀπὸ τὰ καθαρουσιάνικα κείμενά του («Ἐνας ἄταφος νεκρὸς» σ. 177):

«Διατὶ λοιπὸν αὐτὴ ἡ γενικὴ, ἡ ὁμόφωνος καταδίκη κατὰ τῆς ἐκπαιδεύσεώς μας; Διατὶ αὐτὴ ἡ γενικὴ κατάκρισις; Κατὰ τίνος στρέφεται αὐτὴ; Ἄπο τί εἶνε

δυσανεστημένη και τι θέλει να ἴδῃ μεταβαλλόμενον ἢ ἑλληνικὴ κοινωνία; Θέλει ἄρα γε να μανθάνουν περισσότερα ἀρχαῖα ἑλληνικά οἱ φοιτῶντες εἰς τὸ ἑλληνικὸν σχολεῖον τοῦ Μεσσηνικόλα ἢ τῶν Σοφάδων λόγου χάριν καὶ δι' αὐτὸ δυσφορεῖ ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία; Ἄν συμβαίνει τοῦτο, τότε ὑπ' αὐτὸ τὸ πνεῦμα πρέπει να γίνῃ ἡ μεταρρύθμισις καὶ πρέπει να κάμωμεν τὸ ἑλληνικὸν σχολεῖον τοῦ Μεσσηνικόλα ἢ τῶν Σοφάδων πεντατάξιον μὲ δέκα ὥρας ἀρχαῖα ἑλληνικά τὴν ἐβδομάδα εἰς ἐκάστην τάξιν διὰ να γίνουν ἱκανοὶ οἱ κάτοικοι, ἐξακολουθοῦντες να μεταχειρίζονται εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα τὸ ἡσιόδειον ἄροτρον διὰ τὰ χωράφια των, να προσφωνοῦν τούλάχιστον καὶ τὰ βόδια των εἰς ἡσιόδειον γλώσσαν».

Ἄλλοῦ (σ. 179-180):

«Τι ἔπραξεν ἐν συνόλῳ ἡ παιδεία ἀπέναντι τῶν δεδομένων τοῦτων; Τὸν μὲν λαὸν τὸν πολὺν, τὸν ἐργάτην τῆς γῆς, τὸν κτηνοτρόφον, τὸν χειρῶνακτα, τὸν τεχνίτην, τὸ ὁμολογοῦν ὅλοι ὁμοφώνως, τὸν ἄφησεν εἰς τὸ σκότος, εἰς τὴν πρόληψιν, εἰς τὴν ἀμάθειαν. Τοῦ ἐνίσχυσε τὴν περιφρόνησιν τῆς γῆς, δὲν τὸν ἐβοήθησε να προαχθῇ εἰς τὰς τέχνας, τοῦ ἐνίσχυσε τὴν τάσιν πρὸς τὴν εἴκολον ἀνάδειξιν καὶ τὸ ταχὺ κέρδος, δηλ. πρὸς τὸν μεταπρατισμὸν καὶ τὸν ἔστειλεν εἰς τὴν Ἀμερικὴν. Ἡ τὸν ἄφησεν ἐδῶ ταπεινωμένον, γυμνητεύοντα, καλλιεργοῦντα πρωτογόνως, κτηνοτροφοῦντα πρωτογόνως, προτιμῶντα τὴν γητεῖα διὰ να θεραπεύσῃ τὰ ζῶα του ἀπὸ τὸ φῶς τῆς ἐπιστήμης. Γλῶσσαν δὲν τῷ ἔδωκε, πραγματικὰς δεξιότητας δὲν τοῦ ἐκαλλιέργησε, χρησίμους γνώσεις δὲν τοῦ μετέδωκε. Τοῦ παρέσχεν ὅμως τὴν εὐκολίαν να ὑπάγῃ εἰς τὸ ἑλληνικὸν σχολεῖον καὶ να μάθῃ ὅτι ὁ παρακείμενος τοῦ ἄγω εἶνε ἀγῆσχα... Μάτια ἑλληνικά, μάτια ἔξυπνα καὶ ἀκτινοβόλα, δσάκις σᾶς ἀντικρύζω μέσα εἰς τὴν τάξιν σχολείου ὑποδουλωμένα εἰς τὸ ἄγονον αὐτὸ κυνήγημα, πόσον σᾶς συμπονῶ, ὦ ἀθῶα θύματα τῆς ἐκπαιδευτικῆς μας λεξιμανίας!».

Καὶ ἀκόμα ἓνα ἀπόσπασμα (σ. 303):

«Δὲν θέλω να ρίψω τὸ βλέμμα εἰς εἰκόνας θλιβεράς, δὲν θέλω να ψάλω ἱερεμιάδας. Ὅλοι τὰ γνωρίζετε, ὅλοι τὰ αἰσθάνεσθε, ὅλοι τὰ βλέπετε, ὅλοι τὰ ἐζήσατε τὰ θλιβερά πράγματα. Ὅλοι τὸ ἐγνωρίσατε τὸ σχολεῖον φυλακὴν καὶ τὸ σχολεῖον ὑπνωτήριον, τὸ σχολεῖον τῶν λόγων, τῶν γραμματικῶν τύπων καὶ τῶν κενῶν φράσεων, τὸ σχολεῖον τὸ σκοτεινὸν ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς, τὸ σχολεῖον τοῦ εὐρώτος καὶ τοῦ ψυχικοῦ ἀποπνιγμοῦ, τὸ σχολεῖον ὁδοστρωτήρα καὶ προκρούστην τῶν ψυχῶν, τὸ σχολεῖον τὸ ἀφρονημάτιστον, τὸ σχολεῖον ποὺ δίδει «χαρτιά» καὶ τίποτε ἄλλο, τὸ σχολεῖον τὸ περιφρονούμενον ἀπὸ μαθητὰς, ἀπὸ γονεῖς, ἀπὸ κοινωνίαν καὶ πολιτείαν. Ὅλοι ἐγνωρίσατε τὸ περιφρονητικὸν μειδίαμα καὶ τὴν προσωνυμίαν «δάσκαλος» σημαίνουσαν τὸν φορέα πάσης πνευματικῆς μικρότητος, κοινωνικῆς πενιχρότητος καὶ ἀτελείας».

Ἐν τῷ βιβλίῳ (ποὺ εἶνε ἡ εἰσηγητικὴ ἔκθεσι τῶν ἐκπαιδευτικῶν νομοσχεδίων τῶν 1913 καὶ μερικὰ σχετικὰ ἄρθρα σὲ ἐφημερίδα) εἶνε γραμμένο στὸ ἴδιο ὀλοζώντανο στύλ, ποὺ σχετικὰ κατορθώνει να δίνει πνοὴ καὶ παλμὸ στὴ νεκρὴ καθαρεύουσα. Ἄν, πηδώντας τὰ χρονικὰ ὄρια, πάρουμε στὰ χέρια ἓνα ἄλλο ἔργο τοῦ Γληνοῦ στὴν καθαρεύουσα, ποὺ ἐκδόθηκε στὶ 1921, θὰ βροῦμε ὄχι μόνο τὰ ἴδια στοιχεῖα τοῦ ὕφους, ἀλλὰ καὶ μιὰ ἀριστουργηματικὴ ἐκμετάλλευσις τοῦ κωμικοῦ στοιχείου, ποὺ εἶνε συνυφασμένο μὲ τὴν ἴδια τὴ φύσιν τῆς καθαρεύουσας. Πρόκειται γιὰ τὸ σατιρικὸ παμφλέτο «Οἱ χοῖροι ὑΐζουσιν, τὰ χοιρίδια κοΐζουσιν, οἱ ὄφεις ἰΰζουσιν» γραμμένο δῆθεν ἀπὸ τὸ δημοδιδάσκαλο Ἄντ. Γαβριήλ. Τὸ ἀμείλικτο νυστέρι τοῦ Γληνοῦ

ξεγυμνώνει τὴ σαπισμένη κενότητα τῶν ἀναγνωστικῶν τῆς καθαρεύουσας με ἀντιπαράθεση ἀποσπασμάτων ἀπὸ τὰ ἀναγνωστικά τῆς δημοτικῆς. Τὸ κέφι ξεχειλίζει σὲ ὅλες τὶς σελίδες. Ὁ δημοδιδάσκαλος Γαβριήλ «θέλει νὰ φωτίσει τὴν κοινωνία» με τὰ παλιὰ ἀναγνωστικά τῆς συνταξιούχου κασέλας του στὰ χέρια (σ. 4) :

«Ἡ γλυκεῖα ρέμβη, ποὺ με κατέχει, μοῦ ἐπαναφέρει ὡς ὄπτασίαν τὸ παρελθόν. Τὰ ἐνθυμοῦμαι ὅλα σὰν νὰ εἶναι σήμερα. Ἡμῆν ἀκόμη νέος καὶ ἡ ἱστορία μου εἶναι ἡ ἱστορία τοῦ ἀναγνωστικοῦ βιβλίου κατὰ τὴν τελευταίαν τριακονταετίαν. Ἀπὸ τὸ κεφάλι μου ἐπέρασαν ὅλα. Καὶ εἰς τὸ κεφάλι τῶν ἑλληνοπαίδων—τὸ κεφάλι τοῦ κασίδη, τὰ ἐδοκίμασα ὅλα. Πλήρης δειρῶν καὶ εὐέλπιδος σφρίγγους εἰσηλθὼν εἰς τὴν ἱερὰν κονίστραν, τὴν ὅποιαν με ὑψιπετῆ καὶ ἱερὸν ἐνθουσιασμὸν μᾶς εἶχε ζωγραφίσει ὁ διδάσκαλός μου, ὁ Παπαμάρκου... Ζωηροὶ καὶ ἔξυπνοὶ ὀφθαλμοὶ ἑλληνοπαίδων με ἠτένισαν. Ἐπερίμεναν ἀπὸ ἐμὲ τὸ φῶς τῆς παιδείας. Καὶ ἐγὼ ὀπλισμένος με τὰ ἱερά μου σύνεργα, τὰ ἀναγνωσματάριά μου, ἠρχόμην νὰ τοῖς δώσω τὸ πνευματικὸν μάννα. Ἄ! ἡ κασέλα μου, τί εὐεργεσίαν διεσκόρπισεν ἀνά τὰς φάραγγας καὶ τὰς πεδιάδας καὶ τὰ ὄρη τῆς Ἑλλάδος. Σωστὸν ἀμαλθείας κέρασ...»

Ἄς ἀνοίξουμε, στὴν τύχη, ἄλλη σελίδα (9) :

«Τί συνέβαινε λοιπόν;... Ὁ Παπαμάρκου ἐβεβαίωνεν, ὅτι χωρὶς τὴν ἄδειαν τοῦ Ὀμήρου, τοῦ Ἡσιόδου, τοῦ Πινδάρου, τοῦ Σοφοκλέους, τοῦ Εὐριπίδου, τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Ἀριστοτέλους, τῶν λυρικῶν ποιητῶν, τοῦ Πλουτάρχου, τοῦ Αἰλιανοῦ, τοῦ Ἰαμβόχου, τοῦ Πορφυρίου, δὲν εἶχε παραλάβει τίποτε εἰς τὰ βιβλία του. Ὁ Οἰκονόμου ἐζήτηε πρὸς τούτοις καὶ τὴν ἄδειαν τοῦ Εὐβάργου. Ὅλα ἔξοχα, ἰατροί, φάρμακα, ἐργαλεῖα καὶ ὄμως... ὁ ἀσθενὴς ἀπέθνησκε. Τὰ παιδιὰ ἐνύσταζαν, ἐνύσταζαν, ἐνύσταζαν. Θεέ μου, πῶς ἐνύσταζαν! Ὡσάν ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ νὰ εἶχεν ἀγρυπνήσει ἐπὶ χιλιετηρίδας καὶ νὰ εἶχε συγκεντρωθῆ ὅλη ἡ κόπωσις τῆς εἰς τοὺς συγχρόνους ἑλληνόπαιδας. Τὰ παιδάκια, τὰ ὅποια εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ σχολείου ἦσαν ζωηρότατα, εὐφυέστατα, εὐγλωττότατα, δαιμονιώδους ταχύτητος σκίψεως, ἀκατασχέτου εὐκινησίας καὶ εὐθυμίας, μόλις ἐλιμβανον ἀνά χεῖρας τὰ ὑψηλὰ αὐτὰ ἀποστάγματα τῆς προγονικῆς γλώσσης, ἀρετῆς καὶ σοφίας ἐπάθαιναν ἀκαριαίαν νάρκωσιν, δυσθυμίαν, ἀνορεξίαν ψυχικὴν, κόρον, γλώσσοδέτην, ἀνικανότητα σκίψεως. Ἡ σκιά τῆς ἠλιθιότητος ἐκάλυπτε τὴν τάξιν καὶ τὰ παιδιὰ ἐξέσπων εἰς κακίας διαφόρους. Ἐγίνοντο δύπτεροπα, ἀφηρημένα, τυραννικὰ διὰ τὸν διδάσκαλον. Τὰ καλύτερα ἐπαπαγάλλιζον εὐσυνειδήτως. Τὸ βόει λέγεται καλύτερον βοῦς, τὸ πίδι λέγεται καλύτερον ποῦς. Ὡσάν ρητὰ τοῦ κορανοῦ, τὰ ὅποια ἀποστηθίζουν κεχηναῖοι ἀνατολιταί, χωρὶς νὰ κατανοοῦν τὸ περιεχόμενον των. Φράσεις ὡσάν βελόναι εἰς πάγον ἐμπηγνύμεναι εἰς τὸν παιδιὸν ἐγκέφαλον.— Τὰ κέρατα τοῦ; Τοῦ βοῦ Οἱ δάκτυλοι τοῦ; Τοῦ ποῦ. ὦ Θεέ μου! —Τί λές παιδί μου; Πρόσεχε. Ὁ βοῦς, τοῦ βοός, ὁ ποῦς, τοῦ ποδός. Λοιπόν; Τὰ κέρατα τοῦ; Τὰ κέρατα τοῦ... τοῦ... βοδός. Οἱ δάκτυλοι τοῦ; Τοῦ... τοῦ... τοῦ ποῦς... Ἄ! μὰ εἰσθε κτήνη! Εἰσθε ζῶα! Δὲν ὑποφέρεσθε. Ἰκάπ! Γκούπ!»

Ὁλόκληρο τὸ βιβλίον εἶνε γραμμένον στὸ ἴδιο στύλ, με τὸ ἴδιο σατιρικὸ μπρόλο καὶ εἶνε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος σιαρταριστό.

Ἄς περάσουμε στὰ κείμενα, ποὺ εἶνε γραμμένα στὴ δημοτικῆ, στὴ φυσικὴ γλώσσα τοῦ Γληνοῦ. Οἱ ἀρετὲς τοῦ ἀτομικοῦ του ὕφους δὲν ἔχουν πὰ νὰ σκοντάψουν σὲ ἐξωτερικὰ, τεχνητὰ ἐμπόδια ὅπως ἡ καθαρεύουσα. Ἀλλὰ ἔχουν νὰ παλέψουν με τίς πολὺ μεγαλύτερες δυσκολίας τῆς οὐσια-

στικά ἀδιαμόρφωτης δημοτικῆς γλώσσας γιὰ φιλοσοφικὸ ἢ ἐπιστημονικὸ κείμενο. Ὁ Γληνὸς γίνεται, στοὺς ὄρους, γλωσσοπλάστης δημιουργός. Ὅπως εἶνε φυσικὸ ἀντλεῖ ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἢ τὴν καθαρῆς: ἐνέργωσι, μέθεξι, ἕτερογονία, γονότυπος, ψυχοφυσικὴ ἰδιοσυστασία, εἰδολογικὸς περικόσμος. Ἡ δὲν διστάζει νὰ χρησιμοποιήσῃ λέξεις ἀπὸ τὴν καθαρῆς πού πλουτίζουν τὸ περιεχόμενό του καὶ ζωντανεύουν πλουτίζοντας καὶ τὸ ὄφος του: πενιχρός, πενέστης, μετουσίωσι, ζώπυρο, ἡμισυ τοῦ αἰῶνα, χιλιετηρίς. Ἀνάλογα μὲ τὸ κοινὸ τῶν ἀκροατῶν του («Δημιουργικὸς ἱστορισμός» σὰ διάλεξι) δὲν ὑποχωρεῖ, ἀν καὶ σπάνια, οὔτε μπρὸς σὲ κάμψη τοῦ συνηθισμένου του τυπικοῦ τῆς δημοτικῆς: χαρακτηρῆς, λεκτικὸς, φύσεως, συγκεκριμένος, λανθασμένος. Ἀλλὰ ἡς προχωρήσουμε στὰ κείμενα τοῦ Γληνοῦ («Δημιουργικὸς ἱστορισμός» σ. 23):

«Μόνον ἓνα δυνατὸ ἐγὼ, στηριγμένο σὲ αὐτεπίγνωσι καὶ αὐτοπεποίθησι μπορεῖ νὰ γνωρίσῃ τὸ παρελθόν καὶ νὰ ζητήσῃ σ' αὐτὸ τὰ γόνιμα καὶ χρήσιμα σπέρματα, γιὰ καὶ αὐτὴ ἢ κατανόησι τοῦ παρελθόντος προϋποθέτει ἐπίγνωσι τοῦ παρόντος καὶ ὀρμὴ δημιουργικὴ. Γιὰ ἀλλιῶς λείπει καὶ αὐτὸ τὸ μέτρο γιὰ νὰ κριθοῦν τὰ περασμένα. Ὅλα θεωροῦνται καλὰ ἀκόμα καὶ τὰ τιποτένια καὶ τ' ἀσήμαντα καὶ τὰ κακά, τὸ τί ἀξίζει ἀπὸ τὸ παρελθόν κριθῆκε πάντα σὲς δημιουργικὲς ἐποχὲς ἀπὸ τὸ τί ἤθελε τὸ παρόν. Οἱ δημιουργικὲς ἐποχὲς δὲν παίρνουν τὸ κάθε τι ἀπὸ τὰ περασμένα. Ἐκεῖνο μόνον βλέπουν, ἐκεῖνο αἰσθάνονται, ἐκεῖνο ἐκτιμοῦν, κ' ἐκεῖνο ἀφομοιώνουν πού τοὺς κάνει ἱκανοὺς νὰ ἰδοῦν, νὰ αἰσθανθοῦν, νὰ ἐκτιμήσουν καὶ ν' ἀφομοιώσουν οἱ ἀνάγκες τοῦ παρόντος. Πάντα τὸ παρελθόν ἰδῶθηκε μέσα ἀπὸ τὸ πρῶσιμα τοῦ παρόντος».

Ἄλλοι, στὸ ἴδιο κείμενο (σ. 25)

«Λαοί, πού δὲν ἔχουν συνείδησι τοῦ ἐγὼ των καὶ αὐτοπεποίθησι, λατρεύουν κάθε τι ξένο καὶ τὸ μεταφέρουν αὐτούσι στὸν ἑαυτό τους. Ἐτσι ἡ ψευτοκλασικὴ Ἑλλάδα τοῦ 19' αἰῶνα εἶνε ταυτόχρονα καὶ ξενολάτρισα. Σὲ κάθε ἐκδήλωσι τῆς κοινωνικῆς καὶ πνευματικῆς ζωῆς της βρίσκει κανεὶς τίς δύο αὐτὲς κυριεσ γραμμὲς, τυφλὴ ἀρχαιμανία καὶ τυφλὴ ξενομανία, ὅπου καὶ οἱ δύο ἐννοεῖται τάσεις στρέφονται στὸν ἐξωτερικὸ τύπο καὶ ὄχι στὴν οὐσία. Ἡ προσπάθειά μας λοιπὸν νὰ ξεκαθαρίσουμε τὸ πρόβλημα τοῦ ἱστορισμοῦ, νὰ βροῦμε τὰ βαθύτερα αἷτια, πού καθορίζουν τὴν ἐμφάνισή του μὲ ὀρισμένη μορφή σ' ἐποχὲς ὀλόκληρες ἢ καὶ σὲ ἄτομα, μᾶς ἔδειξε, πὼς ὁ σημαντικότερος ὄρος, πού γεννᾷ τίς διαφορὲς εἶνε ἡ σχέση μὲ τὸ παρόν, ἢ ἐπίγνωσί του, ἢ πεποίθησι σ' αὐτὸ. Αὐτεπίγνωσι καὶ αὐτοπεποίθησι ἀτομικὴ, αὐτεπίγνωσι καὶ αὐτοπεποίθησι ἐθνικὴ, ὑψηλὴ συνείδησι τοῦ ἐγὼ καὶ δύναμι, πού πηγάζει ἀπ' αὐτά, εἰλικρίνεια, πόθος τοῦ νέου καὶ ὀρμὴ δημιουργικὴ εἶνε οἱ ὄροι, πού γεννοῦν τὸ γόνιμο ἱστορισμό. Καταφρόνησι τῆς πραγματικότητος, ἀπομάκρυνσι ἀπ' αὐτὴ, ἀρχοντοχωριατιὰ καὶ ψεύτισμα τοῦ ἀληθινοῦ ἐγὼ, ἰδεολογία ὀπισθοδρομικὴ, προσκόλλησι σὲ ξένες ἀξίες αὐτούσιες, συνοδευμένη μ' ἓνα τυφλὸ καὶ ἄκριτο θαυμασμὸ γι αὐτὲς, ἄκοπη μίμησι, αὐταπάτη δημιουργικὴ εἶνε οἱ ὄροι, πού γεννοῦν τὸ στεῖρο καὶ νοσηρὸ ἱστορισμό».

1. Δὲν πρόκειται γιὰ τίς ὀρθογραφικὲς ἐφαρμογὲς τοῦ Γληνοῦ στὴ δημοτικὴ. Κ' ἐκεῖνος, ὅπως πολλοὶ ἄλλοι, ἀναγκάστηκε νὰ πειραματιστεῖ, νὰ ἀλλάξῃ σύστημα, νὰ μελετήσῃ. Πλήρως τὸ μοιραῖο φῶρο του στὸ ὀρθογραφικὸ ἀσχημίστο τῆς δημοτικῆς. Καί, ὅπως εἶνε γνωστὸ, ἢ συμβολὴ του καὶ στὸ σημεῖο αὐτὸ εἶνε σημαντικὴ.

Περνούμε σὲ ἄλλο κείμενο τοῦ Γληνοῦ («Ἔθνος καὶ γλῶσσα» σ. 13).

«Ἡ αἰσθησις αὐτὴ [τῆς λογοτεχνικῆς ἀνεπάρκειας] γεννήθηκε πρῶτα πρῶτα καὶ ἀνεκάθεν σὲ κύκλους πού βρίσκονται σὲ ἄμεση καὶ στενὴ σχέση μετὰ τὸ λόγος, στοὺς ποιητές. Σ' ὄλο τὸ δέκατον ἑνατον αἰῶνα γίνονται ἀπειρες μὰ καὶ ἄγονες προσπάθειες γιὰ νὰ ὑψωθεί ἡ καθαρεύουσα σὲ ὄργανο τῆς λογοτεχνικῆς δημιουργίας. Ἐκατομμύρια στίχων γράφηκαν σ' αὐτὴν, διαγωνισμοὶ πολυώνυμοι καὶ ἑπαθλα πλούσια κεντρίζουν ἀδιάκοπα τοὺς λογοτέχνες. Καὶ ὁμως τὶς στιγμὲς πού φαινόταν νὰ κορυφώθηκε πιά ἡ πίστις στὴν καθαρεύουσα, ξέσπασε ταυτόχρονα ἡ συνείδησις τῆς χρεωκοπίας τῆς καὶ οἱ τεχνίτες τοῦ λόγου γύρισαν μετὰ πάθος καὶ φανατισμὸ, μετὰ ἀνακούφιση καὶ συναίσθημα κάποιας ἀπολύτρωσις σιὴ δημοτικῆ, στὴν καθαρὴ καὶ ἀνόθευτη πηγὴ τῆς νεοελληνικῆς ψυχῆς καὶ τοῦ νεοελληνικοῦ λόγου».

Στὸ ἴδιο βιβλίον (σ. 43) :

«... Ἡ ἀναγνώρισις τῆς δημοτικῆς γλώσσας, πού ἀποτελεῖ τὸ ἱστορικὰ ἐξελιγμένο καὶ δημιουργημένο ψυχικὸ παρὸν τῆς φυλῆς μας καὶ ἔχει μέσα της ὅλα τὰ ζωντανὰ στοιχεῖα τῆς ἐπιβίωσις τοῦ παρελθόντος εἶνε ὁ πρῶτος, ἀπαραίτητος καὶ θεμελιωδέστατος ὄρος γιὰ νὰ ὠφεληθοῦμε ἀπὸ τὸ παρελθόν μας καὶ τὸ μεσαιωνικὸ καὶ τὸ ἀρχαῖο, παίρνοντας ἀπὸ καὶ ὅσα σπέρματα μποροῦν νὰ γονιμοποιηθοῦν σήμερον καὶ νὰ μᾶς βοηθήσουν νὰ πλάσουμε τὸ νέο ἑλληνικὸ, τὸ σημερινὸ, τὸ δικὸ μας πολιτισμὸ».

Ἄκόμα ἓνα ἀπόσπασμα (σ. 55—56) :

«Καὶ πού ἀφήνουν, τὰ συνώνυμα, οἱ ἔτυμολογίαι, τὰ δίγαμια, τὰ εἶδη τοῦ ὑποθετικοῦ λόγου, τὰ κριτικὰ σχόλια, τὰ «οὕτως ἔγραψε καὶ διωρθώσατο ὁ Ἐρμούερδης», νὰ γλυκοχαράξει στὴν ψυχὴ τῶν παιδιῶν ἡ ἐννοια τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ ; Ἡ ἀρχαία Ἑλλάδα δὲν ὑπάρχει στὸ ἑλληνικὸ σχολικὸ μέσα, ὅπως δὲν ὑπάρχει στὴν ἑλληνικὴ φιλολογικὴ ἐπιστήμη καὶ στὴν καθαρευουσιάνικη τέχνη. Ποῦ εἶνε λοιπὸν ἡ συσχέτισις πρὸς τὸ ἀρχαῖο παρελθόν, ἡ ἀναζωογόνησις καὶ ὁ φρονηματισμὸς «διὰ τοῦ ὑψηλοῦ παραδείγματος τῶν προγόνων, ἡ ἀνύψωσις εἰς τὰς αἰθερίους στοιβάδας ἔνθα ἀετοὶ καὶ κεραυνοὶ δολιχοδρομοῦσι» ; Ἀπὸ τὰ νεοελληνικὰ «τεμένη τῶν Μουσῶν» λείπουν ὅλες οἱ Μοῦσαι. Ἡ γλαῦκα τῆς Ἀθηνῶν ἔγινε κουκουβάγια».

Ἄν ὁ κυρίως διαφωτιστὴς καὶ ἐκπαιδευτικὸς ὁργανωτὴς τοῦ 1912—1922 βρῆκε τὰ ἐκφραστικὰ μέσα, πού φαίνονται στὰ παραπάνω ἀποσπάσματα, ὁ βαθὺς στοχαστὴς, πού ἀναγκάζεται ἀπὸ τὴν πικρὴ ἐμπειρία τῆς ἀντίξοις πραγματικότητος νὰ βαθύνει συστηματικὰ καὶ μετὰ συνέπεια τὰ προβλήματα πού τὸν βασανίζουν, ἀναγκάζεται νὰ ὀξύνει καὶ τὰ ὄπλα του. Ἄς πάρουμε τὴν «Κρίσις τοῦ δημοτικισμοῦ», ὅπου ὁ κοινωνιολόγος Γληνὸς ἀρχίζει νὰ θέτει τὸν δάκτυλον εἰς τὸν τύπον τῶν ἡλῶν (σ. 10) :

«Μέσα στὴν καθολικὴ δυσαρέσκεια, πού κορυφώνεται στὸ τέλος τῆς πρώτης δεκαετίας τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα, χωρὶς νὰ ἔχει καμιά ξεκαθαρισμένη συνείδησις γιὰ τὴν ἀληθινὰ αἰτία τοῦ ξεπεσμοῦ καὶ γιὰ τὰ σωστά μέσα τῆς θεραπείας, οἱ δημοτικιστὲς ἦταν οἱ μόνοι ἄνθρωποι στὴν Ἑλλάδα, πού ζητοῦσαν ἀλλαγὴ ψυχικῶν καταστάσεων καὶ ὄχι ἀλλαγὴς ἢ συμπτωματικὲς θεραπείες ἐξωτερικῆς. Καὶ ὁ δημοτικισμὸς τότε, ξεπερνώντας τὸ φιλολογικὸ καὶ ἐκπαιδευτικὸ τοῦ στάδιο, πότε μετὰ μιὰν ἀπλὴ διαίσθησις ἢ καὶ φωτεινότερη ἐνόησις γενικότερων σκοπῶν ἀπὸ καθαρὸς δημοτικιστὲς, πότε μετὰ μιὰν ἀναγκαίαν συρροὴ νέων κοινωνικῶν ρευμάτων, πού ὀπωσδήποτε φτάνουν καὶ στὴν Ἑλλάδα, ἀφοῦ ξετρέχουν ὄλο τὸν ἄλλο κόσμον, μετὰ τὸ μόνον ἀρχέγονο καὶ πηγαῖο ἐπαναστατικὸ ρεῦμα, πού ὑπῆρχε στὸν τόπον μας, ὑψώνεται σὲ ἰδανικὸ ἀναπλαστικὸ ὁλόκληρον τῆς ἑλληνικῆς ζωῆς, σὲ κήρυγμα ξαναγεννημοῦ ἐθνικοῦ καὶ κοινωνικοῦ...».

Στὸ ἴδιο βιβλίο (σ. 11) :

«Γιὰ τὴν κοινωνιολογία καὶ τὴ φιλοσοφημένη ἱστορία τί ἀληθινὰ ἐξαιρετικὴ περίπτωση αὐτὸς ὁ λαός, μὲ τὴ βιολογικὴ του ἀδεξιότητα, τὰ ὀρμητικὰ κυνηγήματα ἄπιαστων ὄνείρων, τοὺς ἄσκοπους ἥρωισμούς καὶ τὴ σπατάλη τῶν δυνάμεών του, τίς εἰκονικὲς λατρεῖες ἰδανικῶν καὶ τίς θυσίες γιὰ μωρὰ ἰδανικά, τίς ταλαντεύσεις μεταξὺ παιδικότητος καὶ ἀνδρισμοῦ, μὲ μιὰ καρδιά πού δὲν ἔχει νοῦ καὶ μ' ἓνα νοῦ πού δὲν ἔχει πίστη ἀληθινὴ καὶ δύναμη γιὰ τὴν ἀλήθεια».

Στὸ ἴδιο κείμενο (σ. 20-21) :

«Ἡ γλωσσικὴ ἀναρχία φανερώνεται μὲ τὸ ἐπιτηδευμένο ἀνακάτεμα λέξεων καὶ φράσεων καὶ συντάξεων ἀπὸ τὴν καθαρεύουσα μέσα στὴ δημοτικὴ σὰν ἓνα νέο εἶδος «εὐγενιστικοῦ ἀρχαϊσμοῦ» καὶ μὲ τὸ ἀντιγραμματικὸ πνεῦμα, τὸ ξετίναγμα μὲ μιὰ περήφανη χειρονομία τοῦ «ψυχασμοῦ», πού εἶνε «ἀντίθετος μὲ τὴ ζωὴ». Ἐνῶ τὸ ταύτισμα πού κάνουν ψυχασμοῦ καὶ ἁρμονίας καὶ τάξεως στὴ γλώσσα εἶναι ἀπλούστατα ἓνα σόφισμα. Γιατί ἀποκρούοντας τίς ἀτομικὲς τοῦ Ψυχίρη ὑπερβολές, ἔστω καὶ αὐθαιρεσίες, καταργοῦν καὶ τὸ στοιχεῖο, πού ἀποτελεῖ αὐτὴ τὴν ἀνώτερη δύναμη τῆς μορφῆς, τὴν ὑποταγὴν σὲ κανόνες. Γλωσσικὴ ἀναρχία σημαίνει ἀμορφία. Αὐτὸ δὲν ἐννόησαν ἀκόμα οἱ νέοι δημοτικιστές.

Μὰ στὸ βάθος ὅλων αὐτῶν ἐκτὸς ἀπὸ τὸ σνομπισμό, κρύβεται κάτι θλιβερότερο, ἢ ἀπροσεξία, ἢ μικρόπνοη προσπάθεια, πού βρῖσκει εὐκολοκαταφύγιο στὴν κατάργηση τῆς ὑποταγμένης καὶ χαλιναγωγημένης ὀρμῆς, ἢ ὀκνηρία τῆς σκέψεως, πού ἱκανοποιεῖται ξεθυμαίνοντας σὲ πρόχειρους λυρισμούς, ἐνῶ γύρω βοᾷ ἡ ζωὴ μὲ τὰ προβλήματα τῆς καὶ κεντρίζει τὴ σκέψη σὲ μελέτη καὶ σὲ βαθύτερους μὰ καὶ πειθαρχημένους στοχασμούς. Ἡ λυρικὴ αὐτὴ διάθεση καὶ ἱκανοποίηση, ἐνῶ θὰ ἦταν πολὺτιμη σὰν ξεκίνημα γιὰ πλατιά πετάματα, σὰν προανάκρουση γιὰ δυνατότερες δονήσεις ψυχικὲς, σὰν δροσιὰ μέσα στὴν ἰδροκοπημένη προσπάθεια γιὰ τὸ μέστωμα τῆς σκέψεως τῆς νεοελληνικῆς, τότε ξεπέφτει σ' ἓνα γνώρισμα ψυχικοῦ λαγγεμοῦ, σὲ μιὰν ἀποσκεπασμένη καὶ μεταμορφωμένη φανέρωση τῆς ἴδιας ὀλιγόπιστης ψυχικότητος, πού γέννησε στὴν Ἑλλάδα τὸν ψευτοκλασικισμό καὶ τὴν καθαρεύουσα, τὴ μιμητικὴ διάθεση καὶ τὸν ἄγονο ἱστορισμό. Αὐτὴ εἶνε στὸ βάθος τῆς ἢ λυρικῆς ἀταξίας πού δείχνουν πολλοὶ νέοι στὰ τελευταῖα χρόνια.»

Οἱ θεοὶ ξαίρουν πόσο αὐτὰ τὰ «τελευταῖα χρόνια» ἀπλώθηκαν (ἀπὸ τὸ 1922) ὡς τίς μέρες μας... Στὸ ἴδιο βιβλίο (σ. 30) :

«Ἀπὸ τοὺς δημοσιογράφους ὁ πιὸ μορφικὰ ἐπαναστατημένος, ὁ Βλάσιος Γαβριηλίδης, ἂν καὶ ἦταν ἀπὸ τοὺς πρώτους κήρυκες τοῦ γλωσσικοῦ λυτρωμοῦ καὶ σύγχρονος τῆς λογοτεχνικῆς ἀναγέννησης, ποτὲ δὲ βγῆκε ἀπὸ τὰ σύνορα τοῦ ἀναρχικοῦ δημοτικισμοῦ. Οἱ νεότεροι δημοσιογράφοι, ἂν καὶ πολὺ περισσότερο φωτισμένοι στὸ γλωσσικὸ ζήτημα, κρατοῦν ἀκόμη τὴ γλώσσα τους μέσα στὰ συμβατικὰ δεσμὰ μιανῆς πολιτικολογίας καὶ μιανῆς διανόησης, πού μαζὶ μὲ τὴν καθαρεύουσά της διατηρεῖ καὶ ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἀνεδαφικότητος καὶ τῆς σοφιστικῆς πολεμικότητος, πού ἀποτελεῖ ὡς ἵσως τὸ ζωικὸ νεῦρο τοῦ ἑλληνικοῦ δικηγορισμοῦ».

Ἐνα ἀκόμα ἀπόσπασμα γιὰ νὰ ἀφήσουμε τέλος, ἀλλὰ μὲ δυσκολία ἀπὸ τὸ χέρι, τὸ τόσο πλούσιο σὲ ἰδέες καὶ προβλήματα βιβλίο (σ. 44-45) :

«Ὁ δημοτικισμὸς ἔχει ἄραγε μέσα του τὴ δύναμη τοῦ ἰδεολογικοῦ προσανατολισμοῦ; Ἀφοῦ βασικά σημαίνει τὴ μεταστροφή τῶν ἀξιῶν, τὴ μεταστροφή ἀπὸ τὸν ἄγονο, στὸ δημιουργικὸ ἱστορισμὸ καὶ ἀπὸ τὸ μιμητικὸ στὸ δημιουργικὸ συγχρονισμό, γιατί δὲν ἔδωκεν ὡς τότε τὴν ἀρκετὰ καθαρὴ, τὴν ἀρκετὰ βαθιά, οὐσιαστικὴ πλούσια,

πολύμερη και πολύτροπη σύλληψη τῆς νέας μας συνείδησης, τῆς νέας μας ἐκτίμησης; Γιατί μένουμε ἀκόμα στὸ χάος, ψηλαφώντας γιὰ ἓνα δρόμο, ποθώντας ἓνα φῶς σταθερό;

Γιατί ἡ θεωρητικὴ μας σκέψη μένει ἀκόμη κομματιαστὴ, πεδικλωμένη πάντα, πάντα ἀγήλικη καὶ ἄωρη, πουθενὰ δική μας καὶ παντοῦ ξένη, ἀχειραφέτητη, ἐτικεταρισμένη πάντα γιὰ ν᾿αὐχεῖ δικαίωμα ζωῆς ἀνόμεσό μας; Γιατί μένουμε οὐσιαστικὰ ἀκυβέρνητοι ἄνθρωποι; Κοινωνία χωρὶς ἠθικὸ τιμόνι; Τὶ ἔλειψεν; Ἡ ἀρκετὰ καθαρὴ, ἔντονη φωτεινὴ σύλληψη τῶν ἰδανικῶν ἢ ἔλειψαν οἱ δυνατοί, οἱ ἐπαναστατικὲς, οἱ πιστοί, οἱ ἐπίμονες, οἱ ἐκπυρωμένες ψυχές;

Ὁ δημοτικισμὸς μᾶς ἀφήνει ἀνοιχτὰ τὰ ἐρωτήματα τοῦτα, τίς ἀπορίες, τοὺς δισταγμούς. Καὶ καταστάει νὰ κορυφωθεῖ ἡ ἀνησυχία μας σὲ μιὰ γενικότερη ἀμφιβολία. Εἶνε ἀληθὴς ἡ δημοτικισμὸς ἀναπλαστικὸ ἰδανικὸ στὴν πλατύτερη σύλληψη, ποὺ τοῦ ὄσων πολλοὶ δημοτικιστὲς;

Στὴν «Ἀναγέννηση», τὸ σοβαρότατο περιοδικὸ τοῦ Γληνοῦ, ποὺ στὰ 1926—27 συγκέντρωσε γύρω του τὴν πιὸ προοδευτικὴ διάνοηση τῆς ἐποχῆς, ὄχι μόνον ὁ Γληνὸς ἀλλὰ καὶ πολλοὶ μαθητὲς καὶ φίλοι του προσπαθοῦν νὰ δώσουν λύση στὰ μεγάλα προβλήματα τῆς ἐποχῆς. Στὸ πρῶτο τεῦχος (Σεπτέμβριος 1926) ὁ Γληνὸς προγραμματίζει—καὶ τὸ ὕφος του παρουσιάζεται πιὸ σίγουρο, πιὸ φωτεινὸ, ἀλλὰ καὶ πιὸ λιτὸ ἀπὸ ποτέ:

«... Κι ἂν πέρασιν οἱ καιροὶ καὶ ἄλλαξαν τὰ πρόσωπα καὶ ἦρθαν ἄλλοι διαλεχτοὶ καὶ δραματίστηκαν αὐτοὶ τὴν Ἑλλάδα, ἡ ἐπίκληση μένει ἀκέρια, ἡ λαχτάρια δλόθερμη, ὁ πόθος ἄσβεστος, τὸ ὄραμα πάντα μακρινὸ καὶ ἄπιαστο καὶ πάντα νέο.

Καὶ ὅσοι νοιώθουν μέσα τους τὰ ζεῖ τοῦ λαοῦ των ὁ πόνος, ἔχουν μπροστά τους ἓνα σκοπὸ ζωῆς πλοῖο, μεγάλο, γεμάτον ἀγῶνα καὶ δημιουργικὴ χαρὰ.

Ἡ Ἀναγέννηση εἶνε ἓνα σύμβολο ἐνέργειας καὶ ζωντανίας. Ἄς τὸ ἀκολουθήσουν ὅλοι ὅσοι πιστεύουν καὶ ὅσοι ἐλπίζουν, ὅσοι θέλουν νὰ ἀγωνιστοῦν, ὅσοι ἔχουν στὰ στήθη θερμὴ καρδιά καὶ στὸ νοῦ μιὰν ἀκοίμητη φλόγα».

Τὸν ἐρχόμενον χρόνον (Σεπτέμβριος 1927), πάλι στὴν «Ἀναγέννηση»:

«Γιὰ τὸν ἀγῶνα μας εἶχαμε ἓνα ὄπλο: τὸ μάτι ποὺ βλέπει καὶ τὸ νοῦ ποὺ ξεδιαλύνει καὶ συνθέτει, τὴν ὅσο μπορεῖ καθαρότερη ἐπιστημονικὴ διάθεση.

Μὲ τὸ ὄπλο αὐτό, ποὺ ἐμεῖς τὸ πιστεύουμε ἀληθινὴ ρομφαία, ποὺ σκίζει τὰ σκοτάδια καὶ ποὺ ἔφερε τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τίς σπηλιές καὶ τὰ βαλανοφόρα δάση στὸ σημερινὸ πολιτισμὸ, θέλουμε νὰ ἰδοῦμε γύρω μας καὶ νὰ βροῦμε τὴ θέση μας στὴ ζαϊή, καὶ ν' ἀγωνιστοῦμε μαζὶ μὲ ὄλους ἐκείνους, ποὺ στοχάζονται καὶ πονοῦν καὶ ἀγωνίζονται καὶ λαχταροῦνε, ὅπως καὶ μεῖς, ριζωμένοι στὸν τόπον μας καὶ στὸ χῶμα μας, στὴ γῆ ποὺ ρούφηξε τὸν ἰδρωτὰ καὶ τὸ αἷμα τῶν προγόνων μας καὶ ρουφάει τὸν ἰδρωτὰ καὶ τὸ αἷμα τῶν ἀδελφῶν μας, χωρὶς νὰ δίνουμε σὲ κανένα τὸ δικαίωμα νὰ πιστεύει, πῶς οἱ δικές του ἰδέες καὶ οἱ δικοὶ του ἀγῶνες τὸν δένουν ἀμεσότερα μὲ τὴ γῆ αὐτή».

Στὴν Εἰσαγωγὴν στὸ «Σοφιστὴ» τοῦ Πλάτωνα τὰ ἐκφραστικὰ μέσα τοῦ Γληνοῦ χρειάστηκε νὰ ἀνοιχτοῦν σὲ πλατιά—ἀλλὰ καὶ βαθιά!—πέλαγα. Ἡ δημοτικὴ του χρειάστηκε νὰ σφυρηλατήσῃ νέους ὄρους. Ἡ συνηθισμένη λιτότητα καὶ διαύγειά του ἔπρεπε νὰ περάσουν ἀπὸ μεγάλη δοκιμασία ἀναμετρούμενις μὲ τὰ περίπλοκα σὲ περιεχόμενον νοήματα. Κ' ἐδῶ ὁμως ἄγραπτός λόγος τοῦ Γληνοῦ περνάει μὲ λαμπρὴ ἐπιτυχία τίς δυσκολίες καὶ μᾶς δίνει ἓνα μοναδικὸ ἔργο φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ. Προχωροῦμε σὲ τρία ἀπο-

σπάσματα (Δημ. Ἀλεξάνδρου «Ἡ σημερινὴ θέσι τῶν ἀνθρωπιστικῶν γραμμάτων στὴν Ἑλλάδα» σ. 6—7, 9 καὶ 63).

«Ἄν ἡ προσπάθειά μας αὐτὴ [νὰ χρησιμοποιηθεῖ ἡ δημοτικὴ στὴν ἀπόδοσι τῶν νοημάτων τοῦ «Σοφιστῆ»] ἔτσι τίμια γενομένη, ἀποτύχει στὶς πρῶτες δοκιμές, αὐτὸ δὲν ἔχει σημασία. Ἡ καλύτερα ἔχει μεγάλη σημασία. Κάθε τίμια καὶ σοβαρὴ προσπάθεια εἶν' ἓνα σκαλοπάτι γιὰ τὴν προκοπὴ. Ἄπ' αὐτὸ θὰ περάσουν οἱ ἄλλοι, ποὺ θ' ἀνεβῶνε ψηλότερα. Καὶ πρέπει νὰ τ' ὁμολογήσουμε, πὼς δουλεύουμ' ἀκόμη στὰ πρῶτα σκαλοπάτια. Ὅσο καλύτερα ὀργανώνουμε τὴ σκέψι μας κι ὅσο περισσότερο ἔχουμ' ἀνάγκη νὰ καλλιεργήσουμε τὸν ἀκριβολογημένο ἐπιστημονικὸ καὶ φιλοσοφικὸ λόγον, τόσο οἱ δυσκολίες γίνονται μεγαλύτερες καὶ πληθαίνουν οἱ κίντυνοι καὶ οἱ πειρασμοὶ νὰ ξεγλιστρήσουμε ἀπὸ τὸ δρόμον τῆς κανονικῆς δημοτικῆς, ὑψωμένης ὀργανικὰ σὲ γλώσσα τοῦ βαθύτατου καὶ πιὸ ἀφηρημένου στοχασμοῦ.

Ὡσεὶςο πρέπει νὰ δοκιμάσουμε καὶ σ' ἔργα σὰν τὸ «Σοφιστῆ» τοῦ Πλάτωνα νὰ δώσουμε, ὅσο μπορούμε, τὸ μέτρο, ποὺ δείχνει τὴν πρακτικότητά καὶ ἀκριβολογία τοῦ σημερινοῦ μας πεζοῦ λόγου, ἔχοντας πάντα συνειδητὴ τὴν ἀδυναμία μας νὰ δημιουργήσουμε κάτι ὀριστικὸ καὶ προσπαθώντας μὲ τίμια δουλειὰ νὰ τὴν ὑπερνικήσουμε. Ὑπάρχουνε μέσα στὴ σύγχρονη ζωὴ πολλὲς καὶ βαθύτατες αἰτίες, ποὺ μπορούν νὰ ὀδηγήσουνε στὸ παραστράτημα. Μέσα στὴ φοβερὴ πάλη, ὅπου τόσες ἀντιμαχόμενες δυνάμεις ἐπιδιώκουνε μ' ὅλα τὰ μέσα νὰ καταχτήσουνε καὶ νὰ κυριαρχήσουνε τὸ σημερινὸν ἄνθρωπον, ὅπου βρίσκονται σὲ θανάσιμη σύγκρουσι τεράστια συμφέροντα ὑλικά, καθ' ἑστώτα πολιτικά, θεσμοὶ κοινωνικοὶ, ἰδεολογικά ἐποικοδομήματα, συνθήματα καὶ σύμβολα ψυχοκινητικά, ὀρμητισμοὶ καὶ λαχτάρεις, νοσταλγίαι; καὶ πόθοι, ἰδανικά καὶ ἰδανικά καινούρια, πυράδοσες ποὺ ἀπαιτοῦν σεβασμὸ καὶ παράτασι κυριαρχίας καὶ ὄνειρα νέα ποὺ ἀγωνίζονται νὰ πραγματοποιηθοῦν, μέσα στὴ φοβερὴ καὶ ἀνελέητην ἀμάχη, ὅπου τὸ ἀνθρώπινο αἷμα ποτίζει τὴ γῆ γιὰ νὰ βλαστήσει ὁ σπόρος τῆς νέας ζωῆς ἢ νὰ τὸ πιῶνε τὰ γέρικα δένιρα καὶ νὰ πνίξουνε τὴ νέα βλάστησι, ὁ ἀνθρώπινος νοῦς, ποὺ σφυροκοπᾷ κι ἀκονίζει τ' ἄρματα τῆς βίας καὶ τῆς ἀπάτης, τ' ἄρματα τὰ ἰδεολογικά, ὅπως χύνει σὲ γίλιες μορφές καὶ τοξεύει μὲ μύριους τρόπους τὸ ἀτσάλι καὶ τὴ φωτιά, ποὺ σκίζει καὶ καίει τὴν ἀνθρώπινη σάρκα, ὁ ἀνθρώπινος νοῦς πορεύεται ὅλους τοὺς δρόμους κι ὅλα τὰ μονοπάτια μὲ τὸ στοχασμὸ καὶ μὲ τὴν ἐνόρησι, ἀναμογλεύει ἀπ' ὅλα τὰ πάθη, φλογίζεται ἀπ' ὅλους τοὺς θυμούς καὶ τοὺς ἐνθουσιασμούς, ποτιζεται ὅλα τὰ κρασιά τῆς μέθης ἢ τὰ ναρκωτικά τοῦ ὄνειρόπαρτου ἡουχασμοῦ.

Ἄπὸ ποῦ ἔρχεται σήμερον ὁ κάθε λόγος; Ἄπὸ τὸν οὐρανὸ ἢ ἀπὸ τὰ μαῦρα σκοτάδια τοῦ Ἄδου; Εἶνε τὸ φῶς τῆς ἀρχαγγελικῆς ριμφαίας ἢ ἀστραπὴ ἀπὸ τὸ τρομερὰ ἀκονισμένον δρεπάνι τοῦ Χάρου;

Τὸ τορινὸ εἰδικὸ χρέος μας εἶνε, στηριγμένοι σὲ μιὰ δυναμικὴ ρεαλιστικὴ θεώρησι τοῦ ἱστορικοῦ «γίγνεσθαι», νὰ «κατανοήσουμε» ὅσο μπορούμε βαθύτερα, νὰ «ἐρμηνεύσουμε» ὅσο μπορούμε πολυμερέστερα καὶ ἀντικειμενικότερα, νὰ «μ-τουσιώσουμε» σὲ μιὰ πιστὴ καὶ ζωντανὴ μετάφρασι στὴ νέαν μας γλώσσα τὰ πνευματικά δημιουργήματα τῶν ἀρχαίων ἐλλήνων, χωρὶς νὰ ξεχνᾶμε οὔτε μιὰ στιγμὴ, πὼς τὸ λαὸ ὁ πρέπει ν' ἀνεβάσουμε, γι αὐτὸν πρέπει νὰ δουλεύου, ἀπ' αὐτὸν ν' ἀντλοῦμε καὶ σ' αὐτὸν νὰ ξαναχυρίζουμε πάντα. Ἔτσι μόνον οἱ ἀξίαι τῆς ἱστορικῆς μας ζωῆς μπορούν νὰ γίνουνε σπέρματα καὶ παρορμήματα γιὰ νέα δημιουργία καὶ ἀτομικὴ καὶ ὀμαδική.

Ἄπὸ τὸ β' μέρος («Στοχασμοὶ» σ. 4) συμπληρώνουμε μὲ ἓνα ἀπόσπασμα: «... Σὲ μιὰν ἐξαισία δημιουργικὴ στιγμὴ τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων καὶ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας γενικά, δηλαδὴ στὰ τέλη τοῦ πέμπτου καὶ στὸ πρῶτον μισὸ τοῦ

τέταρτου προχριστιανικοῦ αἰώνα, ὑψώνεται ἡ μορφή τούτη τόσο πλούσια, τόσο δυνατὴ καὶ τόσο πολύτεροπη, ὅπου τὸ γραπτὸ ἔργο, πού μᾶς ἄφησε, ἀχεινοβολεῖ ὡς σήμερᾶ σὰν ἓνα μυριόπλευρο μπριλλάντι πού ὅσο σκαλίζεται τόσο περισσότερο φέγγει καὶ ὅσο περισσότερο τὸ ἐξετάζει ὁ ἐρευνητικὸς νούς, τόσο περισσότερο ξεσκεπάζει τὶς μυστικὲς πηγὲς τῆς ἀείζωης· λάμψης του.

Τόσον ὅμως ἔχουμε κ' ἐμεῖς χρέος νὰ μὴ θαμπωνόμαστε καὶ νὰ κρατοῦμε καθαρὸ καὶ διάφανο τὸ φακὸ τῆς θεώρησής μας, γιὰ νὰ μὴν παραμορφώσουμε τὸ θέαμα.

Καὶ ἡ πιὸ δημιουργικὴ, καὶ ἡ πιὸ δυναμικὴ, καὶ ἡ πιὸ πλούσια προσωπικότητα εἶνε γέννημα τοῦ καιροῦ τῆς καὶ τοῦ τόπου τῆς καὶ ὅσο κι ἂν ξεπερνᾷ τὰ σύνορα· αὐτὰ καὶ καταχτάει μὲ τὴ δράση τῆς διάρκειᾶς στὸ χρόνο καὶ ἀξία παραμόνιμη, μένει πάντα σχετικὴ καὶ πάντα αἰτίακρατημένη...».

Τὰ καθ'αυτὸ πολιτικὰ κείμενα τοῦ Γληνοῦ παρουσιάζουν δικό τους ἐνδιαφέρον. Ὁ ὄριμος διανοούμενος, ὁ βαθύς στοχαστής, ὁ ἀσκημένος φιλόσοφος, ὁ συστηματικὸς ἐπιστήμονας χρειάστηκε νὰ ντύσει τὴν πέννα του μὲ ἀτσάλι γιὰ νὰ μπεῖ στὸν πολιτικὸ στίβο, ὄχι νωρὶς στὴ διαδρομὴ τῆς ζωῆς του. Δημοσιογραφικὰ ἢ δημοσιολογικὰ ἄρθρα, παμφλέτα, κηρύγματα, προπαγανδιστικὸ ὑλικό, διαλέξεις, ὑπῆρξαν ἡ συνεχὴς ἀπασχόληση τοῦ κομμουνιστῆ πολιτικοῦ, τοῦ βουλευτῆ τοῦ Παλλαϊκοῦ μετώπου, τοῦ ἡγετικοῦ στελέχους τοῦ ΕΑΜ, τοῦ θερμοῦ κήρυκα τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος. Καὶ εἶνε γεγονός ὅτι ὁ Γληνὸς κατακτᾷ μονομιᾶς μὲ σιγουριὰ καὶ ἄνεση καὶ τὸ πολιτικὸ κείμενο. Καὶ τὰ πολιτικὰ του γραπτὰ εἶνε πρότυπα στὸ εἶδος τους καὶ ἀνοιξαν δρόμους κοντὰ στὶς ἄλλες ἀρετὲς τοῦ ἀτομικοῦ ὕφους τοῦ Γληνοῦ· στὰ πολιτικὰ του κείμενα ἡ πολυτιμότερη εἶνε ἡ πειστικότητά, τὸ ἐπιχειρημα, ὁ «ὀρθὸς λόγος» πού τσακίζει κόκκαλα. Ἡ «προπαγάνδα» καὶ ἡ «ζύμωση», πού θέλει νὰ πετύχει, ἔχουν ἀναχθεῖ σὲ ἐπιστήμη στὰ πολιτικὰ ντοκουμέντα τοῦ Γληνοῦ. Ἀπὸ τὰ πασίγνωστα βιβλιαράκια του θυμίζουμε μόνο ἐλάχιστα ἀποσπάσματα («Τὰ σημερινὰ προβλήματα τοῦ ἑλληνισμοῦ» σ. 25-26) :

«Τὴ στιγμὴ, πού καταρρέουν τὰ φασιστικὰ ἰμπερία, οἱ κομμικοτραγικοὶ ἥρωες τῆς «Μεγάλης Ἑλλάδας» ζητοῦνε σύνορα στὸν Αἴμο, γιὰ νὰ σπάσει ἀκόμη μιὰ φορὰ τὸ κεφάλι του ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἀπάνω στὴν πραγματικότητα, ἐνῶ αὐτοὶ θὰ πλουτίζουν ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς, ἀφοῦ ἀπὸ κάθε συμφορὰ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ αὐτοὶ βγαίνουν παχύτεροι καὶ μὲ τὰ χρηματοκιβώτιά τους γεμάτα λίρες χρυσὲς καὶ μπριλλάντια, ἐνῶ ὁ λαὸς σκοτώνεται, πεθαίνει τῆς πείνας, ἐξαθλιώνεται, καὶ ἐκφυλίζεται. Γιατὶ αὐτοὶ, ἐνῶ ἐξαργύρωσαν μὲ χρυσάφι τὴ μικρασιατικὴ συμφορὰ καὶ τὴ σημερινὴ τριπλῆ σκλαβιά τῆς Ἑλλάδας, κολλᾷνε στὸν τοῖχο, μπροστὰ στὰ ἐχτελεστικὰ ἀποσπάσματα, πού φοροῦν τὴν τίμια στολὴ τοῦ εὐζώνου, πού τὴν ἐκύλισαν στὸ βούρκο τῆς προδοσιᾶς, ἐξοπλισμένοι μὲ ὄπλα γερμανικὰ καὶ μὲ διαταγὴ τῶν γερμανῶν ἀρχιδέμιων, τοὺς ἀνάπηρους τῶν ἄλβανικῶν βουνῶν».

Στὸ ἴδιο κείμενο (σ. 30) :

«Τὸ πρόβλημα συγκεντρώνεται σὲ τούτη τὴ βασικὴ θέση : Πρόκειται ἡ νέα Ἑλλάδα, πού θ' ἀναστηθεῖ ἀπὸ τὰ σημερινὰ ἰσθμια νὰ εἶνε συνέχεια τῆς παλαιᾶς Ἑλλάδας, τοῦ κράτους τῶν ἐκμεταλλευτῶν πλουτοκρατῶν, τῶν ξένων βασιλιάδων, πού ἐνδιαφέρονται μόνο νὰ σχηματίζουν κολοσσιαῖες περιουσίαις στὸ ἐξωτερικὸ καὶ ἐξυπηρετοῦν τὰ συμφέροντα τῆς ντόπιας καὶ ξένης κεφαλαιοκρατίας, τοῦ κράτους τῶν κληματαίων στρατοκρατῶν καὶ διχτατόρων, τοῦ κράτους τῶν ἀεριτζήδων καὶ χρηματιστῆ-

ριακῶν σπεκουλάντηδων, τοῦ κράτους τῆς ἀσυνείδητης λεηλασίας τοῦ δημοσίου πλούτου, τοῦ κράτους τῶν οἰκονομικῶν πτωχεύσεων, τῶν στρατιωτικῶν καταστροφῶν, τοῦ κράτους τῆς φτώχειας καὶ τῆς ἐξαθλίωσης καὶ τῆς ἀγραμματοσύνης τοῦ λαοῦ; Γιά ἓνα τέτιο κράτος ἔχυσε καὶ χύνει τὸ αἷμα του ὁ λαός;

Ἐπάρχει λοιπὸν ὄχι μόνο δυναστικὸ πρόβλημα, ὑπάρχει πολιτειακὸ πρόβλημα. Καὶ αὐτὸ ἐκφράζεται ἔτσι: Ποιὸς θὰ κυριαρχεῖ στὴν Ἑλλάδα, ὁ ἐργαζόμενος λαὸς ἢ ἡ πλουτοκρατικὴ παρασιτικὴ ὀλιγαρχία; Ποιὸς θὰ εἶνε ὁ φορέας τῆς ἐξουσίας; Οἱ ἐκμεταλλεῦτές ἢ οἱ παραγωγοὶ τῶν ἀγαθῶν;

Κι ἀκόμα ἓνα ἀπόσπασμα (σ. 32):

«Λαϊκὴ δημοκρατία σημαίνει νὰ εἶνε ὁ ἐργαζόμενος λαὸς ἀληθινὸς καὶ μόνος κυρίαρχος στὸν τόπο του. Σημαίνει ὁ μόχθος καὶ ὁ ἰδρώτας τοῦ λαοῦ νὰ ξαναγυρῶν στὸν ἴδιο τὸ λαὸ ἄμεσα ἢ ἔμμεσα καὶ ὄχι νὰ συρρέει στὰ χρηματοκιβώτια τῶν ντόπιων καὶ ξένων ἐκμεταλλεῦτῶν, τῶν κηφήνων καὶ χρυσοκάνθάρων. Σημαίνει ὁ μόχθος καὶ ὁ ἰδρώτας τοῦ λαοῦ νὰ ὑψώνει τὸ βιοτικὸ του ἐπίπεδο, νὰ τοῦ ἐξασφαλίζει ὑγεία, ἐργασία, ἀνθρώπινὴ διαβίωση, ἔργα πολιτισμοῦ καὶ συμμετοχὴ στὰ πνευματικὰ ἀγαθὰ. Λαϊκὴ δημοκρατία σημαίνει πραγματικὴ αὐτοδιοίκηση τοῦ λαοῦ, ἰσοτιμία καὶ ἴσες δυνατότητες προκοπῆς γιὰ ὅλους τοὺς ἐργαζόμενους, ἀληθινὴ λευτεριά».

Θεωροῦμε ἄρκετὸ ἓνα μόνο ἀπόσπασμα (σ. 57 - 58) ἀπὸ τὸ βιβλιαράκι «Τί εἶνε καὶ τί θέλει τὸ ΕΑΜ», τὸ ἀντίστοιχο «ὡς πότε παλληκάρια θὰ ζοῦμε στὴ σκλαβιά» τῆς σύγχρονης Φιλικῆς ἐταιρείας ποὺ ἠλέκτρισε στὰ χρόνια τῆς σκλαβιάς πολλὰ ἑκατοντάδες χιλιάδες Ἕλληνες, Ἕλληνίδες καὶ Ἕλληνόπουλα. Τὸ βιβλιαράκι αὐτὸ—κήρυγμα ἔθνικὸ καὶ πολιτικὸ—βρῆκε στὴ ζωὴ τὴ μεγαλύτερη δικαίωση, ποὺ μπορεῖ νὰ περιμένει ἓνα τέτιο κείμενο: ἔσπρωξε στὴν πάλῃ τοὺς ἀναγνώστες του! Καὶ στὴν τεράστια ἐπιτυχία του δὲν ἔπαιξε ρυθμικὰ μικρὸ ρόλο ἡ μορφή τοῦ βιβλίου, γλῶσσα καὶ ὕφος.

«Σκόρπιζε γύρω σου τὰ συνθήματα τῆς καθημερινῆς πάλης καὶ τὰ γενικότερα συνθήματα τοῦ ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ ἀγῶνα. Φρονημάτιζε καὶ δυνάμωνε τοὺς γύρω σου, ἐμψύχωνε τοὺς δισταχτικούς, τοὺς δειλοὺς καὶ κοίταξε μὲ κάθε τρόπο νὰ πλατύνεις τὴν ὀργάνωσ σου. Παῖρνε μέρος ἐνεργητικὸ στοὺς ἀγῶνες, στίς διαδηλώσεις, στίς ἀπεργίες, σὲ κάθε ὀμαδικὴ ἐκδήλωση. Δεῖχνε ἀπόλυτη ἀλληλεγγύη μὲ ὅλους τοὺς συναγωνιστὰς. Ξεσκέπαζε καὶ κυνήγα τοὺς προδότες καὶ τοὺς χαφιέδες. Ξεσκέπαζε ὅλους τοὺς διασπαστὰς τῆς ἀπελευθερωτικῆς πάλης. Προφύλαττε τίς γυναῖκες ἀπὸ τὴν ἐπαφὴ μὲ τοὺς ξένους, ἀπὸ τὴ διαφθορὰ καὶ τὴν ἐκπόρνεψη. Σὲ κάθε στιγμή κάνε τὸ χρέος σου καὶ μὴν ἀφήνεις ποτὲ νὰ περάσει μιὰ μέρα χωρὶς νὰ ρωτήσεις τὸν ἑαυτὸ σου: Τί ἔκαμα σήμερα γιὰ τὸν ἐθνικοαπελευθερωτικὸ ἀγῶνα; Σὲ τί ἔδραψα τοὺς ἐχθρούς, σὲ τί βοήθησα τὸ λαὸ μας νὰ λυτρωθεῖ;

Δὲν ὑπάρχει πιά δικαιολογία καὶ πρόφαση γιὰ κανέναν Ἕλληνα νὰ μένει ἀργός, νὰ σταυρώνει τὰ χέρια του, νὰ περιμένει μοιρολατρικὰ τὴν ἐξέλιξη, νὰ σκύβει τὸ κεφάλι του μπροστὰ στὴν τυραννία καὶ τὴν προδοσία, νὰ περιμένει ἀπὸ ἄλλοῦ τὴ σωτηρία. Ὁ θάνατος κρούει τίς πόρτες ὅλων μας. Ἡ σκλαβιά, ἡ πεῖνα, ἡ ἀρρώστια, ὁ ἠθικὸς ἐξευτελισμὸς, ἡ ἐξαθλίωση, εἶνε πιά μέσα στοὺς σπῆτι τοῦ καθενὸς μας. Μὴν ἐλπίζεις νὰ ξεφύγεις ὅ,τι καὶ νὰ σοφιστεῖς. Ὁ χειρότερος ἐχθρὸς σου εἶνε ἡ δειλία καὶ ἡ μοιρολατρεία. Ὁ καλύτερος φίλος σου ἢ ἐνεργητικὴ συμμετοχὴ στὸν ἀγῶνα.

Μὴ μένεις λοιπὸν ἀργός. Δούλεψε. Ἀγωνίσου. Πάλεψε. Σὲ περιμένει ἡ νίκη, ἡ λευτεριά, ἡ πολιτισμένη ζωὴ, ἡ εὐτυχία. Ἀπὸ τὰ θάθη μιᾶς τρισχιλιόχρονης ἱστορίας σὲ ἀτενίζουν οἱ πρόγονοί σου, οἱ ἥρωες καὶ οἱ μάρτυρες. Οἱ ἀγωνιστὰς τοῦ Μαραθῶνα καὶ τῆς Σαλαμίνας, οἱ ἀγωνιστὰς τοῦ 21, οἱ ἥρωες τῶν ἀλβανικῶν βουνῶν. Μὴ ντρο-

πιάσεις τήν ιστορία σου και μήν προδώσεις τόν ἑαυτό σου. Γίνου και σὺ ἕνας ἀγωνιστῆς τῆς λευτεριάς, μαζί μ' ὄλα τ' ἀδέρφια σου. Ἐμπρός! ὄλοι οἱ Ἕλληνες, ὄλοι οἱ ζωντανοὶ ἄνθρωποι τούτης τῆς γῆς, ἐνταχθεῖτε στό Ἐθνικό Ἀπελευθερωτικό Μέτωπο».

Ἐπάρχει ἕνα μοναδικό πολιτικοοικονομικό κείμενο τοῦ Γληνοῦ, πού ὁ ἴδιος τὸ ἀγαποῦσε και εἶχε μιὰ δίκαιη περηφάνεια γι αὐτό. Τὸ «Σταφιδικό ζήτημα». Μιὰ ὀλότελα καινούρια «πρώτη ὕλη» γιά τὸ Γληνό. Νούμερα, στατιστικές, ποσοστά, συντελεστῆς. Ἀλλά και γι αὐτὸ τὸ ταξίδι βρέθηκε πλούσια ἀρματωμένη ἡ φρεγάτα τοῦ Γληνοῦ. Δέν ἔδωσε μόνο τῇ σωστή λύση σ' αὐτὸ τὸ περίπλοκο και βασανιστικό πρόβλημα τῆς ἐλληνικῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας, ἀλλά βρῆκε και ἐκφραστικό τρόπο «εἰδικευμένο» γιά νὰ τὸ παρουσιάσει. Αὐτὴ ἡ οἰκονομική μελέτη εἶνε τόσο ἐκλαϊκευτική (παρ' ὄλο πού ἐξαντλεῖ τὸ θέμα σὲ ὄλο του τὸ βάθος) ἀλλά και γ λ α φ υ ρ ῆ. Τὸ «Σταφιδικό ζήτημα» διαβάζεται σὰ διήγημα ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος. Βγάζουμε δυὸ ἀποσπάσματα ἐντελῶς στὴν τύχη (σ. 6 και 11—12):

«ὄλοι ἐκεῖνοι πού ἐπιχείρησαν νὰ σώσουν τὴ σταφίδα, ἦταν μὲ τὸν ἕνα τρόπο ἢ μὲ τὸν ἄλλο, οἱ ἐκμεταλλευτῆς τῆς. Ἡ σταφίδα, πρὸ πάντων πρὶν ἀπὸ τὰ 1912, ἦτανε τὸ μοναδικό πλούσιο προϊόν τοῦ τόπου μας, ἀληθινὴ χρυσοπηγή. Μέσα στὴν πενιχρότητα ὁμως τῆς ἀλλῆς οἰκονομίας μας, ὅπου οὔτε ἄλλα γεωργικά προϊόντα εἶχαμε γιά νὰ βγάλουμε στό ἐξωτερικό, οὔτε βιομηχανικῆς πρώτες ὕλες, οὔτε βιομηχανία εἶχαμε στὴ χώρα μας, οὔτε ἐμπόριο, ἡ σταφίδα ἦτανε τὸ προϊόν, πού ἔπεσαν ἀπάνω του ὄλοι οἱ ἐκμεταλλευτικοὶ παράγοντες τῆς καπιταλιστικῆς οἰκονομίας τοῦ τόπου μας, ἔμποροι, τοκογλύφοι, τράπεζες, βιομήχανοι και κράτος. Ὑποστῆκε ὄλο τὸ προστατευτικό σύστημα τῆς σταφίδας ὀργανώθηκε μὲ τέτοιο τρόπο, ὡστε νὰ εἶνε πρὸ πάντων ἐκμεταλλευτικό και πλουτοφόρο γιά ὄλους αὐτοὺς τοὺς παρασιτικούς συντελεστῆς και τὸ μόνο θῦμα νὰ μᾶνει ὁ παραγωγός.

Πολλῆς αἰτίας και πολλῆς προφάσεως λέγονται γι αὐτό. Ὑποστῆκε ἕνα εἶνε βέβαιον, ὅτι ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες σὰν ὀργανωμένο σύνολο οἰκονομίας (παραγωγή, ἐμπόριο, προστατευτικό σύστημα, κρατικὴ πρόνοια) μ' ὄλη μας τὴν προνομιακὴ θέση, χάσαμε τὴ μάχη τῆς σταφίδας. Οἱ αἰτίες πρέπει ν' ἀναζητηθοῦν στόν ἑαυτό μας και ὄχι στοὺς ξένους.

Οἱ κυριότερες αἰτίες εἶνε τὸ ἀναρχικό και ἐκμεταλλευτικό ἐμπόριο, τὸ ἐμπειρικό και πολυσύνθετο προστατευτικό σύστημα, ἡ ἀνοργάνωτη και ἀντεπιστημονικὴ κρατικὴ πρόνοια. ὄλοι κοίταξαν πῶς ν' ἀρπάξουν ἀπὸ τὴ σταφίδα. Καμμιά συστηματικὴ πολιτικὴ, καμμιά ὀργανωμένη μακροχρόνια και συνακόλουθη προσπάθεια δέν ἔγινε. Οὔτε πολιτικὴ τιμῶν συναγωνισμοῦ, οὔτε πολιτικὴ ποιότητων, οὔτε πολιτικὴ ἀνοίγματα νέων ἀγορῶν. Σπασμωδικῆς ἐνέργειες χωρὶς συνέχεια. Γι αὐτό χάσαμε τὴ μάχη τῆς σταφίδας. ὄχι ὁμως ἐριστικά. Ἀφοῦ ἡ παγκόσμια κατανάλωση τῆς σταφίδας χρόνο μὲ τὸ χρόνο μεγαλώνει και ἀφοῦ τὸ δικό μας προϊόν εἶνε προνομιακό ἀπὸ ἀποψη ποιότητας, εἶνε ζήτημα δικῆς μας καλῆς πολιτικῆς, δικῆς μας καλῆς ὀργάνωσης, νὰ ξανακερδίσομε τὸ χαμένο ἔδαφος. Καὶ ὁ πρῶτος ὀρος εἶνε ν' ἀπομακρύνουμε ὄλους τοὺς δυσμενεῖς ὀρους, ὄλους τοὺς ἐκμεταλλευτικούς συντελεστῆς, πού βαραίνουν τὴ σταφίδα μας.

Ποιοὶ εἶνε αὐτοὶ οἱ ἐπιβαρυτικοὶ συντελεστῆς; Αὐτοὺς θὰ τοὺς δοῦμε τὸρα μὲ τὴ σιφά. Καὶ ἀρχίζουμε ἀπὸ τὸ προστατευτικό σύστημα».

Μόλις τελευταῖα κυκλοφόρησε τὸ ἔργο τῆς ἔξοχης τοῦ Γληνοῦ, ἡ

«Τριλογία τοῦ πολέμου». Στὸ ἔργο αὐτό, ποὺ ξεχειλίζει ἀπὸ ιδέες καὶ νοήματα, ἀποκορυφώνονται καὶ ὅλες οἱ ἀρετὲς τοῦ γραπτοῦ λόγου τοῦ Γληνοῦ. Νομίζω ὅτι ἀρκεῖ ἓνα μόνο ἀπόσπασμα — ὅλο τὸ ἔργο ἄλλωστε βρίσκεται σὲ ἀνάλογο ἐκφραστικὸ ὕψος.

«Τὸ μυστήριον τοῦ φυσικοῦ κόσμου.— Ὅσο πιὸ ἐπιταχτικὴ καὶ ἄμεση γίνεται γιὰ τὸν ἄνθρωπο ἡ ἀνάγκη ἐτούτη, τόσο πιὸ δύσκολο γίνεται νὰ ξεδιαλύνει κάτι μέσα στὸ χάος, ποὺ τὸν περιτυλίγει ἀπ' ὅλες τὲς μεριές. Ἡ καταχνιὰ κατεδαίνει στὸ νοῦ, ὅπως κυλάει σήμερα ἐδῶ ποὺ κάθομαι, σὰν θολὸ ἀγέρινο ποτάμι ἀπὸ τὸ λαιμὸ τοῦ θουνοῦ καὶ σκεπάζει τὸν κάμπο ἐδῶ ἀντίκρυ μου καὶ κρύβει τ' ἄσπρα σπίτια τῶν χωριῶν τοῦ κάμπου, τὰ χωράφια καὶ τὰ ψηλὰ καμπαναριὰ μέσα στὴν ἄσπρη θολούρα τῆς καὶ σὲ λίγο δὲ βλέπω τίποτα γύρω μου, μόνο ἀκούω τὲς μακρινὲς φωνές τῶν παιδιῶν καὶ τὰ κοκόρια, ποὺ λαλοῦνε μέσα στὸ πούσι.

Τὴν καταχνιὰ ἐτούτη, τὸ ἄσπρο πούσι, τὴ βροχὴ, τὸ χαλάζι, τὴ μπόρα, τὸν ἥλιο ποὺ φεγγοδολεῖ καὶ γαληνεύει τὴν ψυχὴ καὶ τὸ μαῦρο σκοτάδι, ποὺ κρύβει τόση φάβρα, τὰ ταξίδια τῶν ἀστρῶν στὸν οὐρανὸ, τ' ἀστραπόδροντα καὶ τὴ βουὴ τοῦ ἀγέρα, τὴ μανιασμένη θάλασσα, τὸ φούσκωμα τοῦ ποταμοῦ, τὴν ἀρρώστια καὶ τὸ θάνατο, ὅλα τὰ μυστήρια τοῦ φυσικοῦ κόσμου, τὰ ἀντίκρυσε τὸ ἀνθρώπινο μυαλὸ χιλιάδες χρόνια τώρα καὶ προσπάθησε νὰ τὰ ἐξηγήσει. Κι ἀπάνω στὴν ἀγωνία του γιὰ νὰ ξεδιαλύνει τὰ μυστήρια ἐτούτα, πέρασε σιγὰ-σιγὰ ὁ ἄνθρωπος, μὲ τὴ βοήθεια τοῦ μυαλοῦ του μὰ καὶ τὴ βοήθεια τοῦ χεριοῦ του, ἀπὸ τὴν ἀνθρωπομορφικὴ ἐξήγηση τῶν φυσικῶν φαινομένων στὴν ἀνακάλυψη τῆς φυσικῆς αἰτιότητος. Καὶ σήμερα σπρώχνοντας ὀλοένα τὸ μυστήριον μακρύτερα, κυριαρχεῖ μὲ τὴ γνῶση του ἀπάνω στὲς φυσικὲς ἐνέργειες ὀλοένα σὲ μεγαλύτερη ἐχταση. Γιατί ὁ ὑλικὸς κόσμος, παρουσιάζοντας ἄμεση ἀντίσταση στὴν ἐνέργεια τοῦ ἀνθρώπου, δίνοντας ἀποτελέσματα ἀντίθετα ἀπὸ τὲς προσδοκίαις του, ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἀντικρίξει τὸν ὑλικὸ κόσμον μὲ ἄτελη γνῶση καὶ μὲ λανθασμένη αἰτιοκρατία, κάνει νὰ μετατραπῆ τὸ αὐτονόητο σὲ προβληματικὸ, γεννάει τὴν ἀπορία, τὴ θέληση τῆς γνῶσης. Ἡ γνῶση ὑπηρετεῖ τὴν ἀνάγκη τοῦ χειρισμοῦ καὶ τῆς δημιουργίας τῶν πραγμάτων, ποὺ χρειάζεται ἄμεσα στὴ ζωὴ του ὁ ἄνθρωπος. Ἡ ἀπορία καὶ ἡ θέληση τῆς γνῶσης, γεννιέται στὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὴν ἀντίσταση, ποὺ βρίσκει στὴν ἐνέργειά του, στὴ θέληση τῆς ζωῆς, ἀπὸ τὴν ἐπιτυχία ἢ τὴν ἀποτυχία τῆς δράσης του».

Ξαίρω πῶς θὰ βρεθοῦν πολλοί, ἰδίως ἀπὸ κείνους ποὺ ἔχουν στενὴ γνωριμιὰ μὲ τὸ γραπτὸ ἔργο τοῦ Γληνοῦ, ποὺ θὰ διαμαρτυρηθοῦν γιὰ τὰ ἀποσπάσματα, γιατί θὰ ἦταν ἔτοιμοι νὰ παρουσιάσουν ἄλλη σειρὰ ἀπὸ πλουσιότερα, τεχνικότερα, τελειότερα ἐκφραστικά. Ἐκεῖνα ποὺ τοὺς ἔκαναν ἐντύπωση, ποὺ τοὺς συγκίνησαν, ποὺ τὰ συγκράτησαν. Ξαίρω ἐπίσης, πῶς ἂν ἔκανε κανένας εἰδικὴ ἔρευνα θὰ μποροῦσε νὰ παρουσιάσει ἄλλη σειρὰ ἀπὸ ἀποσπάσματα, ὅπου τὸ στυλ τοῦ Γληνοῦ σὲ κάθε κείμενο του συμπύκνωνε τὴ λάμψη τοῦ ὕφους του σὲ φυσικὰ ξεσπάσματα.

Δὲν ἦταν αὐτὸς ὁ σκοπὸς μου. Ἐκεῖνο ποὺ πρέπει νὰ θαυμάσουμε στὰ ἐκφραστικά του μέσα καὶ νὰ τὸ προβάλλουμε σὰν πρότυπο μελέτης, εἶνε ἀκριβῶς ὁ μέσος ὅρος, τὸ «συνηθισμένο» τοῦ ὕφους, ὄχι ἡ ἐξαίρεση, ἀλλὰ ὁ κανόνας τοῦ ὕφους του. Καὶ εἶνε σ' αὐτὸ ἀκριβῶς ποὺ ὁ Δημήτρης Γληνός, σὰ φιλόσοφος ἢ ἐπιστήμονας συγγραφέας, σὰ δημοσιολόγος ἢ δημοσιογράφος, σὰν μαχητὴς τῆς πέννας, ὑπῆρξε ἀπαράμιλλος στυλίστας.

Κ. ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΗΣ